

АНОТАЦІЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства, значна увага приділяється дослідженню явищу комунікації, оскільки в її процесі людина здобуває необхідні знання про навколишній світ. З метою досягнення комунікативних цілей, учасники спілкування намагаються тим чи іншим чином вплинути один на одного.

Художня література містить безліч прикладів психологічного та мовного впливу на реципієнта. Одними із жанрів, в яких поширені засоби впливу на читача є детектив та трилер. Аналіз засобів впливу проводиться відповідно до рівнів мовної системи.

Не менш важливе завдання постає перед перекладачем щодо адекватного відтворення такого впливу в перекладі.

Актуальність цієї дипломної роботи полягає в тому, що дослідження природи виникнення впливу на людську свідомість та його реалізації в мовленні та мові і збереження в перекладі дає змогу визначити шляхи того як краще зрозуміти співрозмовника та досягти успіху в комунікації. Оскільки приклади мовного та мовленнєвого впливу на людину можна знайти в усіх сферах людського спілкування, дана тема може бути цікава для кожного.

Мета дослідження – визначити мовно-стилістичні засоби комунікативно-прагматичного впливу в англійській мові та специфіку збереження такого впливу в українському перекладі на матеріалі постмодерністських британських романів.

Методологічною основою проведеного дослідження стали:

- описовий метод, за допомогою якого можна розглянути різні поняття, їхні особливості;
- індуктивно-дедуктивний метод, за допомогою якого можна зробити висновок щодо конкретних прикладів впливу у спілкуванні на основі загальних принципів і навпаки;

- метод аналізу, який полягає у розкладанні поняття впливу на складові частини;
- метод синтезу, що поєднує різні аспекти дослідження явища впливу в єдине ціле;
- контекстологічний аналіз, що застосовувався для розгляду лінгвістичних засобів в конкретних ситуація людського спілкування;
- метод кількісного аналізу, що дозволяє визначити частотність використання тієї чи іншої перекладацької трансформації.

Теоретичне значення дослідження роботи полягає в тому, що результати допоможуть глибше зрозуміти стратегію та прийоми перекладу прагматичного потенціалу художніх текстів.

Практична цінність роботи полягає в можливості її використання для подальших досліджень, пов'язаних з лінгвістичними засобами впливу на людину в мові та мовленні, а також під час вивчення курсу теорії та практики перекладу.

Оскільки систему мови можна поділити на рівні, то аналіз засобів впливу ми проводили відповідно рівнів мовної системи: фонографічного, лексико-граматичного та синтаксичного. На графічному рівні мовленнєвий вплив простежується в невербальній формі, а саме зміні шрифту; на фонетичному рівні беруться до уваги фоносемантичні фактори, тобто асоціативна складова звука. На лексичному рівні вплив реалізується за допомогою лексики з яскраво вираженою позитивною та негативною конотацією, фразеологізмами, синонімами тощо. На граматичному рівні вплив реалізується за допомогою вживання пасивних конструкцій. Синтаксичний рівень представлений паралелізмами, синтаксичними повторами, інверсією, емпфазою, антитезою. Оксюморон, метафори, метонімії, порівняння, епітетів виступають головними стилістичними засобами у створенні прагматичного впливу. Важливу роль в здійсненні мовленнєвої маніпуляції становлять також риторичні питання, полісиндетон (повтор сполучників), еліпсис (пропуск члена речення), анафора, епіфора, парантеза (вставна конструкція), парцеляція.

Вищезгадані засоби широко використовуються в романах “Історія світу в 10 ½ главах” , “Гроші: записки самогубці”, “Останні розпорядження” та покликані передати реципієнту задум автора.

Тема дослідження залишається актуальною через необхідність розуміння сучасних засобів мовленнєвого впливу на читача в епоху мега інформаційної пропозиції. Також проблема збереження прагматики вихідного тексту при перекладі має перспективи для подальшого вивчення та практичну цінність для наук, пов’язаних з перекладом.

Детальніше дослідження цього питання також дасть змогу підвищити якість перекладів художніх творів зарубіжних авторів.

SUMMARY

Modern society pays much attention to the study of the phenomenon of communication, because in its process a person acquires the necessary knowledge about the world around him. In order to achieve communicative goals, participants try to influence each other in one way or another.

Fiction contains many examples of psychological and linguistic impact on the recipient. One of the genres in which the means of influencing the reader are common are detective and thriller. The analysis of the means of influence is carried out in accordance with the levels of the language system.

An equally important task for the translator is to adequately reproduce such influence in translation.

The relevance of this thesis is that the study of the nature of the impact on human consciousness and its implementation in speech and language and preservation in translation allows us to identify ways to better understand the interlocutor and succeed in communication. Since examples of language and speech impact on a person can be found in all areas of human communication, this topic can be interesting for everyone.

The purpose of the study is to determine the linguistic and stylistic means of communicative and pragmatic influence in English and the specifics of maintaining such influence in the Ukrainian translation on the material of postmodern British novels.

Research methods:

- descriptive method by which you can consider different concepts, their features;
- inductive-deductive method, which can be used to draw conclusions about specific examples of influence in communication on the basis of general principles and vice versa;
- method of analysis, which consists in decomposing the concept of impact on the components;
- a method of synthesis that combines different aspects of the study of the phenomenon of influence into a single whole;

- contextual analysis used to consider linguistic means in specific situations of human communication;

method of quantitative analysis, which allows to determine the frequency of use of a translation transformation.

The theoretical significance of the study. The work is that the results will help to better understand the strategy and methods of translating the pragmatic potential of literary texts.

Practical value of the study is the possibility of its use for further research related to linguistic means of influencing a person in language and speech, as well as in the study of the theory and practice of translation.

Since the language system can be divided into levels, we analyzed the means of influence according to the levels of the language system: phonographic, lexicogrammatical and syntactic. At the graphic level, the speech effect is traced in non-verbal form, namely the change of font; at the phonetic level, phonosemantic factors are taken into account, ie the associative component of sound. At the lexical level, the influence is realized with the help of vocabulary with pronounced positive and negative connotations, phraseology, synonyms, etc. At the grammatical level, the influence is realized through the use of passive constructions. The syntactic level is represented by parallelisms, syntactic repetitions, inversion, emphase, antithesis. Oxymorons, metaphors, metonymies, comparisons, epithets are the main stylistic means in creating pragmatic influence. An important role in the implementation of speech manipulation are also rhetorical questions, polysyndeton (repetition of conjunctions), ellipse (omission of a sentence), anaphora, epiphora, parentheses (insert construction), parcelling.

The above-mentioned means are widely used in the novels "History of the World in 10 ½ Chapters", "Money: Suicide Notes", "Last Orders" and are designed to convey to the recipient the author's idea.

The subject of the study remains relevant due to the need to understand modern means of speech influence on the reader in the era of mega information supply. Also, the problem of preserving the pragmatics of the source text in translation has

prospects for further study and practical value for the sciences related to translation.

A more detailed study of this issue will also improve the quality of translations of works of art by foreign authors.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ВПЛИВУ	10
1.1. Прагматика як наука про ефективність мовленнєвого впливу на адресата.....	10
1.2. Типи мовленнєвих актів.....	21
1.3. Способи моделювання комунікативних ситуацій.....	27
1.4. Складові комунікативної ситуації як дискурсу.....	36
Висновки до Розділу 1.....	49
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ПРАГМАТИЧНИХ АСПЕКТІВ РЕЧЕНЬ СУЧАСНОГО БРИТАНСЬКОГО РОМАНУ	52
2.1. Трансформаційний аналіз прийомів відтворення англомовних репрезентантів комунікативно-прагматичного впливу в україномовному перекладі.....	52
2.2. Прийоми перекладу роману Джуліана Барнса «Історія світу в 10 ½ Главах».....	59
2.3. Прийоми перекладу роману «Гроші: записка самогубця» Мартіна Еміса.....	63
2.4. Прийоми перекладу роману Грема Свіфта «Останні розпорядження».....	66
Висновки до Розділу 2.....	70
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	73
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства, значна увага приділяється дослідженню явищу комунікації, оскільки в її процесі людина здобуває необхідні знання про навколишній світ. З метою досягнення комунікативних цілей, учасники спілкування намагаються тим чи іншим чином вплинути один на одного.

В мові все направлено на здійснення комунікації, під якою розуміємо одну зі сторінок взаємодії людей в процесі їх діяльності.

Комунікація має соціальний характер і можлива лише як спільна діяльність мовних особистостей. Саме соціальна природа комунікації визначає її вагомі риси, цілі та задачі і дозволяє говорити про особливості організації комунікативного процесу. Комунікація — спілкування, обмін думками, свідченнями, ідеями і т. д. — специфічна форма взаємодії людей в процесі їх пізнавально-трудової діяльності.

Через комунікативну функцію мова проявляє своєрідно-знакову сутність, завдяки чому комунікація стає найважливішим механізмом становлення індивіда як соціальної особистості, провідником установок даного соціуму, які формують індивідуальні та групові установки. Індивідуальні мотивації і форми поведінку можуть бути прийняті соціумом, якщо вони представляють собою варіації в певних межах; комунікація являє собою засіб корекції асоціативного прояву індивіда чи групи. Будучи соціальним процесом, комунікація служить формуванню суспільства в цілому, виконуючи в ньому зв'язну функцію.

Не менш важливе завдання постає перед перекладачем щодо адекватного відтворення такого впливу в перекладі.

Переклад — це вид міжмовної комунікації. Будь-який текст є комунікативним та містить певне повідомлення, яке передається від адресанта до реципієнта, певні свідчення, які повинні бути взятими і зрозумілими з повідомлення адресантом. Сприймаючи отриману інформацію з тексту, реципієнт тим самим вступає у визначені особистісні відношення з текстом.

Теоретичною базою дослідження слугували праці таких дослідників як J. L. Austin, G. N. Leech, J. R. Searle, K. Bach та вітчизняних вчених А. А. Леонтьєва, І. А. Стерніна, Є. Ф. Тарасова, П. Б. Паршина, В. Ф. Петренка, М. Ф. Сергєєчева, К. Ф. Седова, С. Ю. Головіна, Ф. Зімбардо. На прагматичному компоненті сфокусували свої дослідження Ч. Морріс, Ч. Пірс, Л. В. Вігтенштейн, Н. Д. Арютова, О. В. Падучева, Б. Рассел. Зараження та наслідування досліджували В. П. Шейнов, В. І. Свинцов, Г. А. Брутян, В. З. Дем'янова. Класифікацію перекладацьких трансформацій, на основі якої ми виконуватимемо кількісний аналіз, розробила О. О. Селіванова.

Актуальність цієї дипломної роботи полягає в тому, що дослідження природи виникнення впливу на людську свідомість та його реалізації в мовленні та мові і збереження в перекладі дає змогу визначити шляхи того як краще зрозуміти співрозмовника та досягти успіху в комунікації. Оскільки приклади мовного та мовленнєвого впливу на людину можна знайти в усіх сферах людського спілкування, дана тема може бути цікава для кожного.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська робота пов'язана з проблематикою наукової теми кафедри германської філології та перекладознавства «Проблеми лексико-граматичної семантики, прагматики та стилістики в когнітивно-дискурсивній парадигмі».

Об'єктом дослідження є засоби комунікативного прагматичного впливу в різних типах мовлення.

Предмет дослідження — способи збереження прагматичного потенціалу художнього тексту при перекладі постмодерністського роману сучасної Британії.

Мета дослідження – визначити мовно-стилістичні засоби комунікативно-прагматичного впливу в англійській мові та специфіку збереження такого впливу в українському перекладі на матеріалі постмодерністських британських романів.

Відповідно до зазначеної мети виникає необхідність вирішення таких **завдань**:

- описати прагматику як науку про ефективність мовленнєвого впливу на адресанта;
- описати типи мовленнєвих актів;
- описати проблему моделювання комунікативної ситуації;
- описати складники комунікативних ситуацій як дискурсу;
- проаналізувати прийоми відтворення в перекладі комунікативних ситуацій в обраних романах;
- встановити трансформації, що були використані під час перекладу;
- визначити найадекватніші шляхи перекладу обраних ситуацій.

Матеріалом дослідження стали сучасні британські романи, а саме «Історія світу в 10 ½ розділах» Джуліана Барнса, «Гроші: записки самогубці» Мартіна Еміса та «Останні розпорядження» Грема Свіфта.

Методологічною основою проведеного дослідження стали:

- описовий метод, за допомогою якого можна розглянути різні поняття, їхні особливості;
- індуктивно-дедуктивний метод, за допомогою якого можна зробити висновок щодо конкретних прикладів впливу у спілкуванні на основі загальних принципів і навпаки;
- метод аналізу, який полягає у розкладанні поняття впливу на складові частини;
- метод синтезу, що поєднує різні аспекти дослідження явища впливу в єдине ціле;
- контекстологічний аналіз, що застосовувався для розгляду лінгвістичних засобів в конкретних ситуація людського спілкування;
- метод кількісного аналізу, що дозволяє визначити частотність використання тієї чи іншої перекладацької трансформації.

Положення, що виносяться на захист:

1. Термін «прагматика» ввів американський дослідник Ч. Морріс. Він спирається на семіотичні канони, але пропонує розділити семіотику як науку про знаки на три розділи, серед яких прагматика, яка вивчає відносини між

знаками та тими, хто ними користується. Науковці розрізняють три напрямки визначення прагматики. Прихильники першого напрямку визначають прагматику як вивчення взаємодії мовних форм та контекстів їхнього вживання, а також інтерпретації мовних засобів в комунікативних контекстах. Інший напрямок розглядає прагматику як реальну ситуацію спілкування, яка обумовлює вибір мовних засобів для вирішення комунікативних завдань. Третій напрямок прагматики трактується як вивчення потенційних можливостей впливу мови на людину.

2. Проблему прагматичної адекватності в перекладі А. Нойберт пов'язує з типізацією текстів, виділяючи при цьому чотири типи текстів і, відповідно, чотири типи перекладу.

Таким чином, за Нойбертом, кожен тип текстів піддається перекладу з погляду відтворення у перекладі прагматичних відносин, проте неминучими є зміни оригіналу тексту, пов'язані з його прагматичною адаптацією.

При відтворенні прагматичного потенціалу тексту в перекладі необхідною є прагматична адаптація тексту, зумовлена різночитаннями оригінального тексту реципієнтом-носієм мови та реципієнтом-перекладачем, що оцінює текст з позиції реципієнта-представника іншої культури.

Багато дослідників вважають адаптацію тексту негативним явищем у перекладі, що веде до руйнації та спотворення вихідного тексту.

3. Тлумачний перекладний словник дає таке визначення терміну «прагматична адаптація»:

1) вихідна заява конвертується з урахуванням інформаційного запасу одержувача;

2) вихідна заява конвертується з урахуванням передачі її прагматичного значення.

Прагматична адаптація досягається шляхом додавання до тексту додаткових елементів, виключення зайвих елементів з точки зору мовного приймача та застосування семантичних трансформацій. Адаптація літературних творів може бути орієнтована на дорослих і дітей. Принциповий характер змін

у процесі адаптації залежить від мети та орієнтації реципієнта, але в оригінальному тексті редактор лише переоцінив деякі моменти в межах тексту оригіналу, не спотворюючи його змісту та основних ідей. Адаптуючи літературні твори для дорослої аудиторії для сприйняття дітьми, він зменшує важкі для розуміння дітьми філософські відступи, усуває з тексту грубий натуралізм і жорстокі сцени. Загальновідомими прикладами такої літературної адаптації є зміна жорстокого сенсу казки Ш. Перро «Червона шапочка», німецьких народних казок в обробці бр. Грімм (казки «Білосніжка», «Спляча красуня», «Румпельштильцхен», «Попелюшка», «Гензель і Гретель», «Три ведмеді» та ін.).

4. Структуру комунікації визначають її елементарні складові.

Лінгвісти пропонують різні визначення «комунікативного акту», які є досить широкими. З одного боку, це власне процес спілкування, а з іншого — ситуація спілкування, в якій мовці змушені слідувати певним ustalеним нормам та звичаям спілкування. Мовленнєвий акт — також цілеспрямована мовна дія, яка здійснюється згідно з принципами і правилами мовної поведінки. Мовленнєвий акт завжди пов'язаний в особу того, хто говорить. Так, основою мовленнєвого акту є ситуація, в той час як дискурс — результатом.

В комунікативному акті беруть участь мовець (адресант) та той, хто сприймає мову (адресат). Учасники такого мовленнєвого акту володіють комунікативними навичками, тобто комунікативною компетенцією, знаннями та уявленнями про світ.

У мовленнєвому акті створюється текст. Під текстом маємо на увазі не лише написаний чи надрукований, але і будь-яку мовну композицію. В той же час, учасники можуть бути далеко один від одного в просторі та віддалені в часі.

Серед способів здійснення комунікації є безліч різних засобів, проте найважливішими з них є мовні засоби. Саме ці засоби дають можливість комунікантам здійснювати вплив на один одного. Елементи, за допомогою яких мовці можуть впливати один на одного, називаються прагматичними аспектами

спілкування. Такий вплив здійснюється за допомогою мовного коду та залежать від стосунків, що склались між комунікантами та від них самих.

Наукова новизна роботи полягає в дослідженні факту збереження прагматики перекладу в романах «Історія світу в 10 ½ розділах» Джуліана Барнса, «Гроші: записки самогубці» Мартіна Еміса та «Останні розпорядження» Грема Свіфта.

Теоретичне значення дослідження роботи полягає в тому, що результати допоможуть глибше зрозуміти стратегію та прийоми перекладу прагматичного потенціалу художніх текстів.

Практична цінність роботи полягає в можливості її використання для подальших досліджень, пов'язаних з лінгвістичними засобами впливу на людину в мові та мовленні, а також під час вивчення курсу теорії та практики перекладу.

Апробація роботи. Результати дослідження були представлені на XIII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції за міжнародної участі «Foreign Languages in Use: Academic and Professional Aspects», 17 березня, 2021 року, у м. Хмельницький та опубліковано статтю «Symbolism as a literary device in English literature» // Foreign Languages in Use: Academic and Professional Aspects: збірник тез XIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції за міжнародної участі (м. Хмельницький, 17 березня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. 88 с.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та переліку використаних джерел. Основний зміст дослідження викладено на 77 с. Повний обсяг дослідження – 84 с.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та конкретні завдання дослідження, його наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність, визначено матеріал дослідження, його методологічну основу.

У першому розділі представлена теоретико-методологічна база роботи та розглянуто типи мовленнєвих актів.

У другому розділі проаналізовано прийоми відтворення англомовних репрезентантів комунікативно-прагматичного впливу в україномовному перекладі та досліджено засоби перекладу прагматично навантажених речень.

У загальних висновках підведено підсумки дослідження .

Перелік використаних джерел нараховує 74 праці зарубіжних та вітчизняних вчених та 7 джерел довідкової літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ВПЛИВУ

1.1. Прагматика як наука про ефективність мовленнєвого впливу на адресата

Наприкінці XIX ст. американський філософ Ч. С. Пірс вперше підняв питання прагматики в системі мови. Він висунув теорію пізнання, згідно з якою процес пізнання слід розуміти як продукування та інтерпретацію звуків, з чого випливає прагматизм пізнання. Власне термін «прагматика» ввів в науковий ужиток інший американський філософ Ч. У. Морріс. Він розглядав прагматику як один із розділів семіотики, який вивчає взаємодію між знаками та тими, хто їх використовує, тобто інтерпретаторами [19, с. 28].

Традиційно прагматичний аспект перекладу розглядається з трьох позицій:

- 1) порушується питання про передачу прагматичних значень слів оригіналу;
- 2) прагматика перекладу трактується як прагматичне завдання конкретного перекладацького акту;
- 3) висувається вимога прагматичної адаптації перекладу з метою забезпечення рівності комунікативного ефекту в оригіналі та перекладі [37, с. 195].

А. Нойберт здійснив вагомий внесок в теорію перекладу завдяки тому, що досліджував декілька значних перекладацьких проблем, одна з яких — це прагматичні аспекти перекладу. Прагматика стала однією з найважливіших проблем перекладу. У його дослідженні «Прагматичні аспекти перекладу» (1968 р.) він стверджував, що прагматика вихідного тексту — це те, що є ключем до якісного перекладу. А. Нойберт зазначав, що саме прагматикою можна пояснити слова, які добирає мовець, а також їх вплив на адресата. Відповідно приналежність комунікантів до певних національних, соціальних та

професійних груп є тими факторами, що визначають всі їх відношення до тексту-оригіналу. Ще одним таким фактором є мовні одиниці, що використовуються в тексті. З цього випливає необхідність зберегти характер взаємодії, який був закладений у вихідному тексті. Проте, інколи це може вимагати значних змін в тексті перекладу [19, с. 240].

«З прагматичної точки зору процес перекладу означає розширення аудиторії або, ще точніше, встановлення потенційних стосунків між тими, хто розмовляє вихідною мовою і мовою перекладу, а не між вихідною мовою (або текстом) і мовою (або текстом) перекладу» [24, с. 93]. Таким чином, А. Нойберт виділяє ще один прагматичний фактор у перекладі – аудиторію вихідної мови та мови перекладу.

Переклад не може відрізнятись від оригіналу наявністю інших граматичних чи семантичних властивостей. Лише прагматика може бути взята з оригіналу. Збереження прагматики оригіналу — основна задача перекладача. Слід зазначити, що граматики та семантики — це ті складові, які лежать в основі прагматики вихідного тексту. З цього випливає, що адекватним перекладом називається виокремлення та об'єднання в одне ціле всіх цих трьох елементів [24, с. 245].

Виникає питання щодо можливості зберегти прагматику тексту-оригіналу в зв'язку з тим, що саме прагматичні відношення зумовлюють адекватність перекладу. До того ж, на думку А. Нойберта, проблему перекладності під питання ставить саме прагматика, а не граматики чи семантики [24, с. 214].

Вчений, розглядаючи питання про перекладність текстів з погляду відтворення в перекладі прагматичних відносин, зазначає, що одні прагматичні відносини можуть легко відтворюватися в перекладі, інші лише частково, а треті можуть взагалі не виникати у комунікантів, що належать до іншого мовного середовища [24, с. 186].

Проблему прагматичної адекватності в перекладі А. Нойберт пов'язує з типізацією текстів, виділяючи при цьому чотири типи текстів і, відповідно, чотири типи перекладу:

- перший тип — тексти, що апелюють до одних і тих же потреб та інтересів реципієнтів вихідної та цільової мови (рекламні оголошення, науково-технічна література тощо);
- другий тип — тексти, що відображають інтереси лише реципієнтів вихідної мови, а, отже, що враховують позамовні знання носіїв вихідної мови (місцева преса, закони, суспільно-політична, економічна література тощо);
- третій тип — художня література, що відображає, з одного боку, національну специфіку, але з іншого боку, що спирається на загальнолюдські інтереси та цінності;
- четвертий тип — тексти, спеціально створені для перекладу з урахуванням реципієнтів цільової мови (література для зарубіжних країн) [24, с. 301].

Так, за Нойбертом, кожен тип текстів піддається перекладу з погляду відтворення у перекладі прагматичних відносин, проте неминучими є зміни оригіналу тексту, пов'язані з його прагматичною адаптацією [24, с. 203].

Аналізуючи вищесказане, можна помітити, що А. Нойберт відштовхується від дуже вузького значення прагматичної адекватності тексту-перекладу. Наприклад, можна поставити під сумнів текст закону певної країни з тієї причини, що його неможливо адекватно перекласти для жителів іншої країни лише тому, що він їм буде не цікавим і не буде на них розповсюджуватись [24, с. 253].

А. Д. Швейцер відзначав, що найголовніша вимога до перекладу — це вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності. Це поняття передбачає трансляцію мовленнєвого впливу вихідного тексту і має на меті підкреслити найважливіший аспект в умовах певного комунікативного акту. Виходячи з цього, прагматичний рівень як один з рівнів еквівалентності включає в себе комунікативну інтенцію, комунікативний ефект та установку на реципієнта, керує іншими рівнями та є невід'ємною частиною еквівалентності [52, с. 177].

А. Д. Швейцер, розглядаючи проблему адекватності та еквівалентності перекладу, наводить модель перекладу Ю. Найди, яка називається модель

«динамічної еквівалентності» та складається з двох процесів:

- 1) створення та сприйняття вихідного тексту;
- 2) створення та сприйняття тексту перекладу [52, с. 236].

Динамічну еквівалентність вчений розуміє як відповідність сприйняття перекладеного тексту іншомовним одержувачем сприйняттю вихідного тексту первинним одержувачем. Схема «динамічної еквівалентності» Ю. Найди включає два комунікативні акти: у первинному відправник вихідного тексту створює вихідний текст, що сприймається первинним одержувачем вихідного тексту. Як первинний одержувач вихідного тексту в первинному комунікативному акті виступає перекладач, який у вторинному комунікативному акті створює вторинний текст, що сприймається вторинним одержувачем. Таким чином, дослідник визначає прагматичний аспект перекладу як основний, оскільки від реакції адресата на перекладений текст залежить досягнення або недосягнення комунікативного ефекту в перекладі [52, с. 320].

Цілком і повністю розділяючи цю думку перекладознавця, ми вважаємо, що до перекладу будь-якого тексту слід підходити з позиції його функціональності, тобто враховувати насамперед прагматичну установку тексту та прагматичну установку автора [53, с. 158].

Прагматична установка тексту обумовлена загальними характеристиками самого тексту – його метою, видом, жанром, стилем, що визначають форму тексту, відбір матеріалу, загальну стилістику тощо, і дозволяють одержувачам тексту ідентифікувати тип тексту, виходячи з цих самих характеристик. Проте автор тексту, маючи свою комунікативну інтенцію, вносить особисті корективи у побудову тексту, здійснює авторську прагматичну установку [52, с. 201].

1. Прагматика автора

Прагматика відображає зв'язок між адресантом та адресатом та їхнє ставлення до інформації, що міститься в тексті. З боку автора – це намір справити враження на адресата та викликати в нього відповідну реакцію, а з боку адресата – це сприйняття, декодування інформації та її реакція [52, с. 323].

Як стверджує В. М. Комісаров, у комунікативному акті промовець (автор) входить у два ряди прагматичних відносин: з об'єктами, що він описує, і з слухачем (читачем). У першому випадку адресант висловлює своє ставлення до подій, про які мова йде, використовуючи з цією метою мовні знаки, що володіють необхідними прагматичними значеннями. В іншому випадку адресант висловлює своє ставлення до адресата, оцінюючи, або оцінивши раніше, його інтелектуальні можливості і намагається певним чином вплинути на нього [19, с. 231].

Безумовно, першим етапом на шляху створення прагматики тексту є виникнення у автора наміру створити певний текст, тобто виникнення задуму. Задум поступово перетворюється на інтенцію [19, с. 134].

Авторська інтенція полягає у:

- 1) впливі на емоційний стан адресата;
- 2) розширенні поінформованості адресата;
- 3) впливі на систему раціональної оцінки та спрямована на вираження художнього сенсу [52, с. 96].

Авторська інтенція розглядається Н. О. Левковською як довербальне явище, яке вербально втілюється в тексті через прагматичну установку автора, що визначається вченою як «матеріалізоване у тексті» та «усвідомлений намір» автора певним чином вплинути на отримувача тексту [9, с. 186].

Дослідник проблем прагматики В. Л. Наєр зазначав, що саме прагматична установка автора тексту зумовлює прагматичний зміст тексту, який розробляє, розвиває і в збагаченому вигляді доносить її до адресата [2, с. 64].

Для здійснення адресантом на адресата цілеспрямованого впливу перший вибирає відповідну форму висловлювання, певні мовні та позамовні засоби, спираючись на їх інформативний потенціал та потенціал впливу [12, с. 259].

За словами Е. С. Азнаурової, художній текст є результатом певної послідовності акту вибору на різних рівнях чи етапах його створення:

- лише на рівні первинного задуму — вибір ідей і тем;
- на рівні структурно-семантичної організації тексту — вибір певного

порядку чергування тем та ідей (фабула, сюжет, композиція, матриця характерів);

- на рівні словникового стилю — вибір мовних форм, засобів вираження, їх комбінаторики і т. д [10, с. 188].

Як стверджує дослідниця, всі ці акти взаємопов'язані та створюють систему ієрархії, в якій і втілюється авторський задум.

Від мети, яку ставить собі автор тексту, залежить вибір мовних засобів. Вибір адресатом тих чи інших виразних засобів є «ситуативно зумовленим, комунікативно виправданим і прагматично значущим» [52, с. 223].

Як підкреслює відомий психолог та лінгвіст О. О. Леонтьєв, автор тексту повинен вибирати такі мовні знаки і таким чином організовувати їх у тексті, щоб одержувач тексту міг декодувати їх з максимальною точністю [15, с. 147].

Л. С. Бархударов зазначає, що мовні знаки, використовувані людьми у процесі лінгвістичної комунікації завжди мають певний вплив — люди по-різному реагують на одиниці мови, отже, і референти та денотати, що вони позначають [52, с. 307].

У своєму дослідженні смислових та прагматичних аспектів слова, лінгвіст визначає «типи прагматичних значень», що включають:

1) стилістичну характеристику слова (закріпленість мовних одиниць за певними мовними жанрами, відповідно виділяється нейтральна, розмовно-побутова, книжкова, поетична та термінологічна характеристика);

2) реєстр слова, який визначається ситуацією спілкування та зумовлює вибір мовних одиниць (фамільярний, невимушений, нейтральний, формальний, піднесений);

3) емоційне забарвлення слова, що виявляє емоційне ставлення автора до предмета або поняття як компонент семантичної структури слів і виразів;

4) «комунікативне навантаження» мовних одиниць, яке обумовлене різним ступенем поінформованості автора, і особливо читача щодо інформації, що повідомляється [18, с. 142].

Таким чином, при виборі автором мовних знаків для прагматичного

впливу на реципієнта тексту повинні враховуватися типи прагматичних значень слів.

2. Прагматика перекладу

Дослідник прагматичних аспектів перекладу, А. Д. Швейцер наводить три взаємопов'язані елементи:

- 1) комунікативна інтенція (мета комунікації);
- 2) функціональні параметри тексту;
- 3) комунікативний ефект [52, с. 236].

Ці елементи, за словами вченого, відповідають трьом компонентам комунікативного акту – відправнику, тексту та одержувачу. Щодо прагматики перекладу А. Д. Швейцер формулює співвідношення між елементами цієї тріади таким чином: «перекладач на підставі функціональних домінант вихідного тексту виявляє комунікативну інтенцію, що лежить в його основі, і намагається отримати комунікативний ефект, який відповідає цій інтенції». Із цього випливає важливість обліку функціональних параметрів тексту та водночас важливість функціонального підходу до перекладу для забезпечення у перекладі відповідності між комунікативною інтенцією відправника тексту та комунікативним ефектом остаточного тексту [52, с. 231].

На принципі функціонального підходу до перекладу тексту побудовано теорію скопосу або так звану скопос-теорію, розроблену німецькими лінгвістами К. Райс і Х. Фермеєром. Відповідно до цієї теорії перекладу основним правилом є «правило скопосу»: будь-яка взаємодія між людьми (зокрема і переклад) визначається її метою (від гр. зкороз). К. Райс та Х. Фермеєр визначають переклад як спеціальну форму вербального трансферу, яка втілює інтенціональність адресанта цієї інтеракції. За Х. Фермеєр, скопос вказує на ті функції, на виконання яких у контексті культури адресатів орієнтований переклад [42, с. 275].

Відповідно до скопос-теорії К. Райс та Х. Фермеєра, функція перекладу може відрізнитись від функції оригінального тексту.

Тобто на відміну теорії перекладу А. Д. Швейцера, згідно з якою

перекладач у процесі перекладу орієнтується на оригінал тексту та мету, поставлену автором тексту, за скопос-теорією, перекладач орієнтується на реципієнта, аудиторію та мету самого перекладу. Ми вважаємо за необхідне та важливе відтворення у перекладі функціонального навантаження тексту оригіналу та його прагматичного потенціалу як об'єктивної ознаки тексту та крайністю нехтування оригіналом, його переробку з метою виконати інше завдання, досягти іншої комунікативної установки на відміну від передбачених автором [36, с. 147].

При відтворенні прагматичного потенціалу тексту в перекладі необхідною є прагматична адаптація тексту, зумовлена різночитаннями оригінального тексту реципієнтом-носієм мови та реципієнтом-перекладачем, що оцінює текст з позиції реципієнта-представника іншої культури [24, с. 210].

Багато дослідників вважають адаптацію тексту негативним явищем у перекладі, що веде до руйнації та спотворення вихідного тексту.

Тлумачний перекладацький словник дає таке визначення терміну «прагматична адаптація»:

1. Перетворення вихідного тексту з урахуванням інформаційного запасу одержувача.

2. Перетворення вихідного висловлювання з урахуванням передачі його прагматичного значення [46, с. 196].

Прагматична адаптація досягається шляхом включення до тексту додаткових елементів, упущення елементів, надлишкових з погляду мовного одержувача, а також шляхом застосування семантичних трансформацій. Адаптація літературних творів може адресуватися як дорослим, і дітям. Фундаментальність змін у процесі адаптації залежить від мети, орієнтації адресата, проте адаптатор переакцентує у вихідному тексті лише деякі моменти у межах, заданих першоджерелом, не спотворюючи його сенсу та основних ідей. При адаптації літературних творів, призначених для дорослої аудиторії, для сприйняття їх дітьми, скорочуються складні для розуміння дитини філософські відступи, вилучаються з тексту грубі натуралістичні і жорстокі

сцени [36, с. 422]. Загальновідомими прикладами такої літературної адаптації є зміна жорстокого сенсу казки Ш. Перро «Червона шапочка», німецьких народних казок в обробці бр. Грімм (казки «Білосніжка», «Спляча красуня», «Румпельштільцхен», «Попелюшка», «Гензель і Гретель», «Три ведмеді» та ін.).

Ми розрізняємо інтра- та інтеркультурну адаптацію.

Інтракультурна адаптація — це обробка літературного твору, що передбачає зміну його смислових характеристик з метою пристосування до сприйняття представниками однієї й тієї ж культури (адаптація творів дитячої літератури). Інтракультурна адаптація не обумовлюється потребами перекладу.

Інтеркультурна адаптація обумовлена, як правило, потребами перекладу та здійснюється на підставі міжкультурної асиметрії з метою пристосування твору до сприйняття представниками іншої культури [9, с. 257].

Ми вважаємо прагматичну адаптацію тексту необхідним інструментом адекватної передачі прагматичного потенціалу тексту оригіналу, використовуюваного перекладачем для усунення факторів, які можуть призвести до прагматичної неадекватності тексту перекладу за умови його еквівалентності щодо оригіналу, а саме: належність реципієнта перекладу іншій історичній епосі (значно віддалена історична перспектива), неможливість сприйняття реципієнтом перекладу предмета мови (оповідання) внаслідок його вікових, психологічних, соціальних характеристик, непоінформованість або недостатня поінформованість реципієнта перекладу про предмет мови (розповідь) (відсутність фонових знань). У всіх цих випадках необхідні зміни тексту перекладу, тобто його прагматична адаптація [23, с. 203].

В. М. Комісаров виділяє чотири види такої адаптації:

1. Перший вид має на меті забезпечити адекватне розуміння повідомлення реципієнтами перекладу. Орієнтуючись на середнього реципієнта, перекладач враховує, що повідомлення, цілком зрозуміле читачам оригіналу, може викликати труднощі розуміння читачів перекладу внаслідок відсутності в них необхідних фонових знань. У таких випадках перекладач вводить в текст додаткову інформацію для поповнення відсутніх знань. Іноді це

вимагає значного розширення тексту. Наприклад, під час перекладу топонімів перекладач змушений вказувати, якому саме географічному об'єкту належить та чи інша назва — місту, горі, річці, штату тощо. Іноді додавання пояснень необхідне при передачі у перекладі реалій, пов'язаних з особливостями життя і побуту представників іншої культури. Іноді адекватне розуміння повідомлення реципієнтом досягається шляхом вилучення деяких невідомих і незначних для розуміння тексту деталей. Така адаптація призведе до певних втрат інформації, і перекладач у кожному даному випадку вирішує, яку інформацію вважатимуть несуттєвою для адекватного сприйняття тексту. У будь-якому випадку адаптацію слід використовувати вкрай обережно, текст не повинен перетворитись на суцільне роз'яснення [19, с. 189].

2. Якщо перший вид адаптації спрямований на забезпечення адекватного розуміння повідомлення, то другий має на меті домогтися правильного сприйняття сенсу оригіналу, донести до реципієнта перекладу емоційний вплив вихідного тексту. Необхідність такої адаптації виникає тому, що в кожній мові існують назви певних об'єктів або ситуацій, що мають для носіїв вихідної мови асоціативний шлейф. Якщо такі асоціації не передаються або спотворюються у перекладі, то прагматичні потенціали текстів перекладу та оригіналу не збігаються. У цьому випадку перекладач може використовувати концептуальну відповідність для того, щоб викликати у реципієнтів перекладу ті ж асоціації, що й у реципієнтів оригіналу [19, с. 190].

3. Третій вид прагматичної адаптації відрізняється від двох попередніх тим, що перекладач орієнтується не на середнього, а на конкретного реципієнта і конкретну ситуацію. Тому така адаптація, зазвичай, супроводжується істотними відхиленнями від вихідного повідомлення [19, с. 193].

4. Четвертий вид прагматичної адаптації В. Комісаров характеризує як розв'язання «екстраперекладацького надзавдання». Такий переклад не є перекладом у традиційному його розумінні, йдеться про так званий філологічний переклад, коли перекладач намагається відтворити у перекладі формальні особливості мови оригіналу, навіть якщо цим він порушує норму або

узус мови перекладу. Такий переклад застосовується, наприклад, під час створення підрядників для перекладачів художньої літератури, які не володіють мовою оригіналу. Другий різновид — це спрощений або приблизний переклад, коли перед перекладачем конкретний реципієнт ставить завдання передати вибірково або узагальнено ті елементи сенсу оригіналу, які представляють для нього інтерес. Значні відхилення від тексту оригіналу мають переклади, адаптовані шляхом модернізації. Фактично перекладач створює новий твір «за мотивами» першоджерела. Така модернізація може мати різний характер. З одного боку, вона може виражатися в перенесенні дії в пізнішу епоху або в іншу країну, зміні імен діючих персонажів і т. п. З іншого боку, модернізація досягається за рахунок вживання слів і виразів, характерних для пізнішого чи сучасного періоду. Таким чином, створюючи текст перекладу, перекладач або намагається зберегти прагматичний потенціал оригіналу, або прагне досягти того, щоб текст перекладу мав інший прагматичний потенціал, більш-менш незалежний від прагматики вихідного тексту. У конкретній ситуації перекладач обирає один із двох прагматичних підходів до своєї діяльності: або виконує функції мовного посередника, або активно втручається у комунікативний процес [19, с. 200].

Таким чином, розглянувши погляди різних вітчизняних та зарубіжних вчених на питання про прагматичні відносини в перекладі, ми можемо зробити висновок про взаємозв'язок та взаємозалежність прагматики автора, прагматики тексту та прагматики перекладу. Прагматика тексту залежить від його жанру, типу, стилю, а прагматика автора визначається авторською інтенцією. Прагматичний аспект перекладу є основним, оскільки від реакції адресата на перекладений текст залежить досягнення або недосягнення комунікативного ефекту в перекладі.

1.2. Типи мовленнєвих актів

Структуру комунікації визначають її елементарні складові. На думку філософів, спілкування можна трактувати як «зустріч з Іншим», де під «Іншим» мається на увазі інша людина, яка має неповторні думки, вчинки, світогляд [37, с. 325].

Лінгвісти пропонують різні визначення «комунікативного акту», які є досить широкими. З одного боку, це власне процес спілкування, а з іншого — ситуація спілкування, в якій мовці змушені слідувати певним ustalеним нормам та звичаям спілкування. Мовленнєвий акт — також цілеспрямована мовна дія, яка здійснюється згідно з принципами і правилами мовної поведінки. Мовленнєвий акт завжди пов'язаний в особу того, хто говорить. Так, основою мовленнєвого акту є ситуація, в той час як дискурс — результатом [34, с. 190].

В комунікативному акті беруть участь мовець (адресант) та той, хто сприймає мову (адресат). Учасники такого мовленнєвого акту володіють комунікативними навичками, тобто комунікативною компетенцією, знаннями та уявленнями про світ [34, с. 103].

У мовленнєвому акті створюється текст. Під текстом маємо на увазі не лише написаний чи надрукований, але і будь-яку мовну композицію. В той же час, учасники можуть бути далеко один від одного в просторі та віддалені в часі [34, с. 96].

Серед способів здійснення комунікації є безліч різних засобів, проте найважливішими з них є мовні засоби. Саме ці засоби дають можливість комунікантам здійснювати вплив на один одного. Елементи, за допомогою яких мовці можуть впливати один на одного, називаються прагматичними аспектами спілкування [36, с. 184]. Такий вплив здійснюється за допомогою мовного коду та залежать від стосунків, що склались між комунікантами та від них самих.

Теорія комунікативних актів була запропонована в рамках лінгвістичної філософії і є центральним об'єктом прагмалінгвістики. Її засновниками є

англійські філософи Дж. Остін та Дж. Серл. Це питання також вивчали В. Гумбольдт, Ш. Баллі, Е. Бенвениста, Хеллідей [11, с. 190].

Згідно з цією теорією, найменша одиниця комунікації — це здійснення певного виду актів, а саме констатації, питання, наказу, пояснення, вдячності і т.д [11, с. 152].

Кожен акт безпосередньо пов'язаний з інтенцією або, іншими словами, наміром мовця. Іntenції класифікують за:

- 1) ступенем пріоритетності здійснюваного мовленнєвого наміру — прями і непрями;
- 2) ступенем репрезентації у висловленні — експліцитні та імпліцитні;
- 3) характером спровокованих дій — практичні і ментальні;
- 4) ступенем емоційного впливу — сприятливі і несприятливі;
- 5) характером висловлення, що продукується — реплікоутворюючі та дискурсотекстоутворюючі [11, с. 137].

Сам же Дж. Остін розглядав три типи мовленнєвих актів окремо, а саме:

- локутивний;
- іллокутивний;
- перлокутивний [11, с. 146].

Локутивним актом є сам мовленнєвий акт і він може бути переданий в різних аспектах, а саме як:

- 1) фонетичний (окремі звуки);
- 2) фатичний (окремі слова);
- 3) ретичний (мовні знаки) [11, с. 152].

Другий і третій способи реалізації мовленнєвого акту відрізняються між собою правилами передачі цитат. Так, пряма мова характерна для фатичного, а непряма мова – для ретичного [11, с. 98].

Для іллокутивного комунікативного акту характерними є намір, мета та конвенційність. Дослідник описував іллокутивний акт як такий, що завжди іде поруч із локутивним. Він вимовляється з певною інтенцією або ж має на меті здійснити на адресата певний вплив. Так, він може прозвучати як запитання або

як відповідь, за допомогою іллокутивного акту можна транслювати яесь повідомлення, інформацію, зауваження і т. п. Якщо ж такий акт вимовляється з метою повпливати на реципієнта, на його думки, поведінку, то цей акт буде називатись перлокуцією [11, с. 136].

При умові здійснення говорінням впливу на свідомість реципієнта можемо говорити про такий мовленнєвий акт як перлокуція. Різницю між вищевказаними трьома типами актів Дж. Остін показував за допомогою дієслів. Наприклад, локутивний мовленнєвий акт ілюструється як фраза *Він сказав, що...*, словосполучення *Він доводив, що ...* буде віднесене до іллокутивного, а *Він переконав мене, що ...* — перлокутивного [11, с. 155].

Не завжди іллокутивний акт можна відмежувати від перлокутивного. Якщо виникає така необхідність, варто звернути увагу на самі дієслова (іллокутивні та перлокутивні). Наприклад, до перших можемо віднести такі слова як *попереджати, наказувати*, в той час як до других — *залякувати, вмовляти, переконувати, засмучувати, змушувати* тощо. Проте, існує значна кількість слів, які неможливо так легко розпізнати [11, с. 156].

Варто підкреслити, що перлокутивний акт — це лише частина комунікативного акту, а не його результат. Тобто, вираз *Я змушував його відповісти* ще не означає, що мовцеві вдалось змусити адресата і отримати від нього відповідь [11, с. 160].

Перлокуція полягає, перш за все, у впливі на стан реципієнта, на його бажання, думки, стан. А от чи буде результат цього впливу — залежить від самого адресата, оскільки цей акт знаходиться вже за рамками ініціативного комунікативного акту мовця [11, с. 163].

Здійснити мовленнєвий акт за Дж. Остіном означає:

- вимовити певний набір звуків, які належать певному загальноприйнятому мовному коду;
- побудувати висловлення зі слів цієї мови за правилами граматики;
- надати висловленню сенсом та референцією, тобто співвіднести із реальністю – локутивний акт;

- надати висловленню ціленаправленості (виразити мовленнєву ціль) – іллокутивний акт;
- викликати очікувані наслідки;
- вплинути на свідомість реципієнта;
- створити нову комунікативну ситуацію – перлокутивний акт [11, с. 230].

Розглянемо приклад: *На вулиці тепло.*

Локутивний акт: сама фраза.

Іллокутивний акт: вираження думки мовця.

Перлокутивний акт: той, кому адресовується повідомлення сприймає його як істинне [59, с. 125].

Пропозиція — це семантичний інваріант, який є спільним для певного набору речень. Саме пропозиція отримує істинне значення [59, с. 56].

Далі наведемо приклади виразів, в яких одна і та ж пропозиція, але різна іллокутивна ціль:

- ствердження: *Ти йдеш до школи.*
- наказ: *Ти сьогодні йдеш до школи!*
- питання: *Ти йдеш завтра до школи?*
- вигук: *О, ти вже йдеш до школи!*
- Дозвіл: *Так, ти можеш піти до школи.*

Серед комунікативних актів виділяються перформативні. Вони відповідають поняттям «дія» та «вчинок». Наприклад, сказати *я прошу вибачення* означає *вибачитись*, тому що акт прохання про вибачення не є можливим без відповідного тексту [59, с. 203].

Мовець, вимовляючи перформативне висловлення, здійснює вчинок, а не називає чи описує його. Тому варто розрізняти *Я прошу вибачення* і *Він попросив вибачення*. Звідси випливає, що перформативне твердження не може бути описана як істинне чи неістинне. Воно може бути лише успішним або не успішним. Тому, щоб вважати його успішним, воно повинно відповідати умовам успішності. Наприклад, успішність прохання про вибачення – це

підстави пробачити мовця, його щире розкаяння та, власне, саме вибачення від того, кому воно було адресоване, а успішність наказу, до прикладу, визначається наявністю відповідної компетентності у того, хто віддає наказ та наявністю того, хто цей наказ мусить виконати [59, с. 287].

Дж. Остін та його послідовники зосередилися на іллокутивній поведінці. Основою класифікації мовленнєвого акту є поняття мети. Теорія мовленнєвого акту відіграла життєво важливу роль у переході від семантичного значення до прагматичного. Дж. Остін розглянув поняття перформативності і поширив його на поняття прагматичного фрейму. Теорія мовленнєвого акту стала одним із джерел сучасної прагматики [30, с. 256].

Дж. Серл спробував пояснити правила мовленнєвої поведінки. При цьому запропоновано опис механізму передачі наміру від мовця до слухача в процесі комунікації [30, с. 139].

Він запропонував наступну класифікацію мовленнєвих актів:

- іллокутивна ціль;
- сила;
- психічний стан мовця;
- направлення взаємозв'язку між пропозицією та станом справ в світі;
- орієнтація на мовця або на адресата [30, с. 185].

Ще однією класифікацією, яку запропонував науковець, є доповнена класифікація комунікативних актів за Дж. Остіном, яку він створив, розширивши типи іллокутивних мовленнєвих актів, протиставляючи поняття пропозиції та іллокуцію:

- репрезентативи, або асертиви використовують для опису навколишнього світу; вони можуть бути істинними або хибними; пристосовують слова до реальності; психологічний стан – переконання; використовуються в повідомленнях, оголошеннях, передбаченнях;

- директиви, які служать для того, щоб здійснення адресатом чогось; пристосовують слова до реальності; психологічний стан – бажання; використовуються в питаннях, наказах, проханнях, порадах;

- комісиви слугують для того, щоб накласти на мовця певні зобов'язання або нав'язати певну модель поведінки; вони пристосовують реальність до слів; психологічний стан – намір; використовуються в обіцянках, зобов'язаннях, гарантіях, клятвах;

- експресиви призначені для вираження емоційного стану відносно ситуації спілкування; як правило, не здійснюють пристосування до чогось; можуть передавати різні психологічні стани; використовуються в привітаннях, подяках, вибаченнях, привітаннях, прощаннях;

- декларативи, що служать для встановленні відповідності між змістом висловлення та реальністю; вони не вражають жодного психологічного стану; використовуються для призначення на посаду, присвоєння імен та звань, винесення вироку, рішення про відставку, звільнення [30, с. 140].

Якщо пропозиції характеризуються умовами істинності, то мовленнєві акти — умовами успішності, невідповідність яким призводить до іллокутивних невдач. Умови успішності передбачають, що адресат здатний впізнати іллокутивну силу комунікативного акту [27, с. 199].

Розглянуті вище мовленнєві акти є прямими.

Інший вид мовленнєвих актів є непрямі. Тут іллокутивна ціль присутня приховано і виводиться адресатом. Як правила, такі непрямі мовленнєві акти виникають завдяки принципу ввічливості.

Наприклад:

Прямий мовленнєвий акт: *Дайте мені, будь ласка, цей шарф.*

Непрямий мовленнєвий акт: *Чи не могли б Ви дати мені цей шарф?*

В непрямих комунікативних актах є присутня прихована ціль.

Між типами мовленнєвих актів та видами речень є прямий взаємозв'язок [57, с. 139]. Так, стверджувальними реченнями можуть бути передані репрезентативи, комісиви та декларативи, директиви — питальними і наказовими реченнями, а експресиви — окличними. Однак ці відношення між актами та реченнями не є суворими.

1.3. Способи моделювання комунікативних ситуацій

Для лінгвістики ХХ століття характерна переорієнтація наукових інтересів з вивчення внутрішніх закономірностей мовної системи на розгляд функціонування мови як найважливішого засобу людського спілкування [37, с. 329].

В мові все направлено на здійснення комунікації, під якою розуміємо одну зі сторінок взаємодії людей в процесі їх діяльності.

Комунікація має соціальний характер і можлива лише як спільна діяльність мовних особистостей [37, с. 200].

Саме соціальна природа комунікації визначає її вагомі риси, цілі та задачі і дозволяє говорити про особливості організації комунікативного процесу [37, с. 329].

Комунікація — спілкування, обмін думками, свідченнями, ідеями і т.д. — специфічна форма взаємодії людей в процесі їх пізнавально-трудової діяльності [37, с. 401].

Через комунікативну функцію мова проявляє своєрідно-знакову сутність, завдяки чому комунікація стає найважливішим механізмом становлення індивіда як соціальної особистості, провідником установок даного соціуму, які формують індивідуальні та групові установки. Індивідуальні мотивації і форми поведінку можуть бути прийняті соціумом, якщо вони представляють собою варіації в певних межах; комунікація являє собою засіб корекції асоціативного прояву індивіда чи групи. Будучи соціальним процесом, комунікація служить формуванню суспільства в цілому, виконуючи в ньому зв'язну функцію [34, с. 102].

Структура комунікації включає:

- 1) комунікативну ситуацію, або ситуацію спілкування;
- 2) мотиви і цілі, які роблять породжені в комунікації повідомлення направленними;
- 3) процес матеріальної передачі повідомлення;

4) як мінімум, двох учасників комунікації — комунікантів (відправника і отримувача), що породжують та інтерпретують повідомлення, їх соціальні ролі [30, с. 111].

Зазвичай, повідомлення — це висловлення чи тексти.

В невербальній комунікації повідомленням може бути зображення, предмет. Повідомленнями також можна вважати вчинки [34, с. 136].

Комунікація може здійснюватись вербальними і невербальними засобами.

Вербальна комунікація для людини є основною: маємо на увазі універсальність цього способу для людини, всезагальна перекладність будь-яких інших комунікативних засобів на вербальну людську мову. До числа вербальних засобів відносять усний та письмовий різновид мови [34, с. 145].

Невербальна комунікація оперує невербальними знаками (система жестів, пантоміма, міміка), вони утворюють вторичні мови (азбука Морзе, музичні ноти, мови програмування). Вербальні засоби вивчаються лінгвістикою, а невербальні — паралінгвістикою і семіотикою. Найбільше розроблений дослідницький апарат вербальної мови [10, с. 101].

Виділяють наступні типи комунікації:

- автокомунікація – мова, адресантом і адресатом якої є одна і та ж людина, тобто мовець говорить сам з собою на рівні внутрішньої мови;
- міжособистісне спілкування – це спілкування особистостей не залежно від їх приналежності до того чи іншого соціуму;
- групова комунікація – всередині групи, між групами, індивід – група (всі зі своїми особливостями, в залежності від цілей);
- масова комунікація, яка відбувається в тому випадку, якщо повідомлення отримує або використовує велику кількість людей, серед яких є групи з різними інтересами та комунікативним досвідом (телебачення, радіо, газети, Інтернет, пошта) [55, с. 310].

Існують і інші параметри, за якими диференціюють типи комунікацій. Наприклад, розрізняють:

1) монокультурну комунікацію – це спілкування представників однієї національно-лінгвокультурної спільноти, всі члени якого володіють одною когнітивною базою;

2) міжкультурну комунікацію – спілкування представників різних національно-лінгвокультурних спільнот, які володіють різними національними когнітивними базами [41, с. 102].

Сутність мови пізнається в її функціональності. В рамках комунікативної граматики ведеться пошук взаємообумовленої цілісності трьох характеристик мовних явищ: значення, форми і функції [42, с. 136].

Під «функцією» розуміємо «призначення мовного елемента як частини комунікативного цілого служби в реченнях або в тексті, призначеність потенційно в системі мови та реалізованого в мовному процесі. Функція – це спосіб участі будь-якого елемента, визначеним його категоріально-семантичним значенням і формою, в побудові комуніката» [37, с. 198].

Р. О. Якобсон виділяв шість функцій мовної комунікації:

- 1) експресивна (вислови, емоції);
- 2) конативна (апелятивна, спонукальна, засвоєння);
- 3) референтивна (комунікативна, когнітивна, денотативна);
- 4) фактична (контактовстановлююча);
- 5) цілемовна (роз'яснення коду, тобто використовуваної мови);
- 6) поетична (концентрується на формі повідомлення) [41, с. 684].

К. Бюлер на основі семіологічного принципу виділив всього три функції мови, як проявляються в будь-якому акті мови:

- функція вираження (експресивна), яка співвідноситься з мовцем;
- функція звернення (апелятивна), яка співвідноситься із адресатом;
- функція повідомлення (репрезентативна), яка співвідноситься із предметом мовлення [41, с. 685].

Відправник мовного повідомлення виражає себе, апелює до отримувача і репрезентує предмет комунікації.

Говорячи про адекватний переклад, варто зазначити, що умови комунікації визначаються відношенням перекладу до ситуації. При цьому варто розрізняти предметну ситуацію, як отримує відображення у висловленні, та комунікативну ситуацію [34, с. 102].

Аналізуючи предметну ситуацію як умову комунікації, необхідно звернутись до уявлень, які вже склались в науці про переклад як про породження висловлень згідно заданих обставин. Таке породження можливе лише при зверненні до об'єктивно відображуваної в мові дійсності і попередньому досвіді перекладача. Це означає, що для того, щоб мати можливість вести динамічний кумулятивний аналіз висловлення, що надходить, перекладач повинен розуміти це повідомлення, а в основі такого розуміння повинні лежати відповідні предметні знання. Переклад без достатнього рівня предметних знань, необхідних перекладачеві для розуміння висловлення і його репрезентації в іншій мові і культурі, володіє досить сумнівною користю [36, с. 207].

Та принциповим є те, що в перекладі ми маємо справу з двома предметними ситуаціями: перша предметна ситуація у вихідному висловленні відображається адресантом. Друга предметна ситуація відображається перекладачем в підсумковому висловленні із врахуванням особливостей іншої мови і іншої культури [44, с. 522].

При розгляді комунікативної ситуації необхідно пам'ятати, що вона реалізується в процесі перекладу як:

- первинна комунікативна ситуація, учасниками якої є відправник вихідного висловлення, отримувач-перекладач і отримувач кінцевого висловлення;
- вторинна комунікативна ситуація, в якій беруть участь відправник-перекладач і отримувач вихідного висловлення [3, с. 100].

Перекладач, будучи учасником комунікативного процесу, по черзі виступає то в ролі отримувача, то в ролі відправника і така зміна ролей

здійснює суттєвий вплив на процес перекладу. Без врахування двох комунікативних ситуації неможливо здійснити вдалий переклад.

Ситуація — фрагмент об'єктивно існуючої реальності, частиною якої може бути вербальний акт.

Комунікативна ситуація — це набір основних параметрів комунікативної події, який допомагає орієнтуватись в комунікації і відрізнити одну комунікативну подію від іншої; узагальнена модель умов та обставин, які пояснюють мовну поведінку в комунікативній події. Комунікативна ситуація задається зовнішніми обставинами спілкування [75, с. 145].

Структура комунікативної ситуації складається з:

1) загальних факторів комунікативної події — сфери спілкування (функціональний стиль), типу спілкування (офіційного чи неофіційного), характеру адресованості (публічного чи побутового спілкування), каналу зв'язку (слухового, зорового, тактильного), форми мови (усної чи письмової), особливостей контакту і т.п.;

2) характеристики комунікативної події: кількості учасників, їх соціальних ролей і цілі спілкування, мовної активності в момент спілкування;

3) умов комунікації — часу, місця, взаємного положення по місцю і часі [71, с. 562].

О. О. Селіванова зазначила, що комунікативна ситуація «характеризується замкненістю, цілісністю і системністю, діяльнісною динамічністю» [9, с. 39].

І. Шевченко запропонувала незвичайну модель мовленнєвого акту як єдності особистісних, етнічних, соціальних, культурних, стильових та комунікаційних чинників. Модель базується на внутрішній структурі мовленнєвих актів і складається з трьох блоків: людино-центрованого (одержувач, реципієнт, намір), умовно-методових блоків мовленнєвих актів (ситуація, контекст, метакомунікаційні аспекти), центральний блок (розташування, розширення, ілокутивні аспекти). Розроблена нею дискурсна модель привернула його до множинних зв'язків із різними зовнішніми

елементами в проєкції мови та культури комунікатора — змінної картини особистого світу, заснованої на загальній, в основному незмінній картині реальності. У цій моделі важливо підкреслити актуальність спільноти та дискурсу, заснованих на певному способі комунікації, через посередництво мовної особистості; реалістичне відображення відносин між мовною особистістю та суспільством і культурою (*схема 1*) [43, с. 578].

У монографії О. О. Селіванової дослідниця описала абсолютно оригінальну модель комунікативної ситуації, де діалогічність виступає в ролі головного принципу (*схема 2*) [42, с. 586]. Вона базується на концепції діалогу гуманітарного знання М. Бахтіна, культурного семіотичного універсуму Дж. Лотмана, теорії мовленнєвої діяльності Московської школи психології та застосування сучасної мовної прагматики, інтерсуб'єктивної думки Чарльза Пірса щодо мовних символів. Характеристика моделі насамперед дає пояснення

Схема 1. Модель І. Шевченко

Схема 2. Діалогічна модель О. О. Селіванової

механізму діалогу, який є провідним принципом текстової комунікації, а співвідношення різних його компонентів має певну специфіку. Завдяки концепції В. фон Гумбольдта принцип діалогу утверджується як методичний посібник для мовної герменевтики в лінгвістиці. Обмежуючи діалог простою мовною взаємодією, В. Гумбольдт відводив йому другорядну роль. Одною з найважливіших шляхів зміни методологічних настанов для гуманітарних наук у 20 столітті стала концепція М. Бахтіна про природу діалогу про гуманітарне знання [68, с. 387].

М. М. Бахтін розуміє культуру як:

1. Форму спілкування людей різних культур, форму діалогу; для нього «культура є там, де є дві (як мінімум) культури і що самоусвідомлення культури є форма її буття на межі з іншою культурою» [54, с. 452].

2. Механізм самодетермінації особистості, єз властивою їй історичністю та соціальністю.

3. Форму набуття, сприйняття світу [63, с. 213].

Особистості, спілкуючись через твір, який являється основою всіх трьох визначень культури, створюють світ вперше в різноманітності взаємодії предметів, людей, філософських начал [63, с. 230].

Ці аспекти осмислення культури як цілісної і неподільної пов'язані з поняттям людини, властива лише їй. Тільки у процесі взаємодії з навколишнім світом, через спілкування з іншими людьми, індивід набуває якісних характеристик, він стає особистістю. Самовизначення індивіда в культурному контексті можлива лише в діалозі, який базується на трьох сенсах:

1. Основа людського взаєморозуміння.

2. Основа всіх мовленнєвих актів.

3. Діалог та спілкування не одне і те ж, але спілкування включає в себе діалог як одну із форм [63, с. 244].

Діалогічне розуміння культури передбачає наявність спілкування з самим собою як з іншим. «Мислити – означає говорити з самим собою; означає внутрішньо чути себе», — стверджував Кант [5, с. 12]. Внутрішній мікродіалог являє собою складову частину ідеї діалогу культур. Спілкування з іншим через твори, текст передбачає мікродіалог у Великому часі культур [34, с. 110].

М. Бахтін перетворив категорію діалогу на одне з найголовніших понять у всьому мистецтвознавстві, гуманітарне пізнання є діалогічним згідно його походження. Сенс є там, де є відповідь на питання. Навіть якщо сам автор не давав певної відповіді, ми ставимо йому свої питання та знаходимо їх [42, с. 452].

«Людське пізнання за своєю природою є діалогічним», — стверджує М. Бахтін [42, с. 456].

Дослідник вищезазначеного поняття виділив та описав такі півні діалогу:

- діалог жанрів;

- діалогі автора і героя;

- діалог автора і читача;
- діалог автора і адресата [42, с. 555].

Діалог – це норма людського мислення, а поліфонія – це кінцевий випадок діалогу, коли кожен персонаж веде діалог з іншими персонажами і діалоги накладаються один на одного. М. Бахтін розробляв типологію діалогів. Цю типологію можна вистроювати зверху. В середині культури з'являються дві культури, які впливають одна на одну, вступають в діалог, без розуміння якого ми нічого не зрозуміємо. Дослідник говорить про діалог, про перетворення сенсів. Завершення цього діалогу не буде, не треба поспішати завершати історію. Потрібно зосередитись на сенсах, а вони живуть на межах епох, культур, течій, жанрів. М. Бахтін рекомендує звернути особливу увагу на перехідні епохи (кінець Античності, Ренесанс, кінець 19 століття – початок 20 століття). Ці перехідні епохи завжди привертали увагу [42, с. 565].

Найвищий рівень діалогу — це діалог культур, а нижче – діалог напрямків. Не поглинання і витіснення, а саме діалог, де учасники ведуть суперечки на рівних. Науковець відчуває свою епоху як хвору, аномальну, тому що в ній немає діалогу [43, с. 325].

Еквівалентність перекладу завжди пов'язана із відтворенням комунікативного ефекту вихідного висловлення, яке детермінується первинною комунікативною ситуацією і її компонентами (комунікативною установкою відправника, установкою на первинну аудиторію).

Адекватність перекладу орієнтована на відповідність перекладу тим модифікуючим його результат факторам, які привносить вторинна комунікативна ситуація (установка на іншого адресата, на іншу культуру, зокрема на іншу норму перекладу і літературну традицію, специфічну комунікативну ціль перекладу і т.п.) [56, с. 255].

На думку деяких дослідників лінгвістики, всі комунікативні ситуації з використанням перекладу можна розділити на два типи: ситуації, в яких переклад передбачається з самого початку, тобто під час створення оригіналу, і ситуації, в яких переклад не передбачався, але здійснюється у зв'язку з появою

певної необхідності у потенційних споживачів перекладу. Надалі зупинимось на комунікативних ситуаціях саме другого типу, в яких основні положення комунікативно-функціонального підходу реалізуються в максимально повному об'ємі [42, с. 548].

Дані положення зумовлюють необхідність аналізу перекладачем не тільки лінгвістичних характеристик тексту, що перекладається, а і параметрів комунікативної ситуації, в якій здійснюється переклад. До числа таких параметрів ми відносимо перш за все потреби адресата і ціль перекладу, яка ними визначена, характер здійсненої потенційним отримувачем предметної діяльності, спосіб використання тексту перекладу. Аналіз цих факторів, які мають виключно екстралінгвістичний характер, дозволяє перекладачу вибрати саме ту стратегію перекладу, яка дає можливість забезпечити досягнення усвідомленої цілі здійснення перекладу.

1.4. Складові комунікативної ситуації як дискурсу

Визначаючи поняття дискурсу, Т. А. ван Дейк помічає, що «дискурс дає уявлення про предмети чи людей, про їх властивості і відношення, про події чи дії або ж їх складне поєднання, тобто про деяких фрагмент світу, який ми називаємо ситуацією» [41, с. 365]. Іншими словами, під ситуацією можемо узагальнено розуміти сукупність об'єктів реальної дійсності і відношення між ними. Це означає, що в якості компонентів комунікативної ситуації варто розглядати: комунікантів, їх відношення взаємодії, текст (мовленнєве повідомлення), за допомогою якого забезпечується взаємодія між комунікантами, позамовленну (предметну) діяльність комунікантів, зовнішні умови здійснення позамовної діяльності, комунікативну діяльність суб'єктів (відправника та одержувача повідомлення) [43, с. 152].

Необхідність включення до складу комунікативної ситуації самих комунікантів не викликає сумніву. Як пише Е. В. Сидоров, «...незалежно від виду спілкування, участь відправника та одержувача повідомлення вважається

релевантною для здійснення комунікативного акту» [45, с. 325]. Оскільки комуніканти у комунікативній ситуації виступають як особи, між ними обов'язково встановлюються певні стосунки. Більше того, вступаючи в комунікацію, комуніканти повинні переслідувати певні цілі, повинні бути керовані певним мотивом, без якого неможлива жодна діяльність, дія, вчинок. Для розуміння загальних цілей, чи мотивів, комунікантів необхідно передусім визнати, що призначення мовної комунікації полягає у знаковій координації діяльностей людей [51, с. 457]. Тоді стає зрозумілим, що мотивом комунікативної діяльності відправника повідомлення служить задоволення потреб у мовному управлінні діяльністю адресата, оскільки лише через мовлення можливе реальне узгодження, дійсна координація діяльностей людей [53, с. 655]. Зміст мотиву комунікативної діяльності реципієнта, на думку О. В. Сидорова, полягає у задоволенні потреби пізнання через комунікативний канал, пізнання, необхідного індивіду для орієнтування в дійсності, всередині якої здійснюється життєдіяльність суб'єкта-реципієнта [52, с. 51]. Таким чином, мовленнєве управління включає комунікативно-пізнавальну мотивацію діяльності реципієнта. Важливим є висновок про те, що акт мовної комунікації є цілісною сукупністю відносин впливів-взаємодій компонентів [22, с. 451].

Вищевикладене підтверджує тезу про те, що мовленнєве повідомлення є інструментом взаємодії між комунікантами (інтерації) та є одним із найважливіших компонентів комунікативної ситуації. В рамках теорії самоорганізованих систем виникло поняття «консенсуальної області», яке може бути використане для позначення тієї площини, в якій можлива дія одного учасника комунікації на когнітивну область іншого комуніканта [23, с. 212]. Як зазначає В. А. Мітягіна, поведінка індивідів у межах «консенсуальної області» соціуму може претендувати на реалізацію складної комунікативної програми лише у мовній формі. Комуніканти узгодять свої плани в межах цього спільного світу, здійснюючи вербальну інтерацію [35, с. 452].

Комунікативна діяльність є комунікативно-рольовим виконанням мовної діяльності, що наповнює кожен із компонентів мовної діяльності (потреба, мета,

спосіб співвіднесення дій з дійсністю, способи здійснення мовнопсихічних дій та операцій, використання ресурсів мовної системи, комунікативної здатності та комунікативного досвіду, а також особливості їх зміни) специфічним змістом, пов'язаним з виконанням конкретної соціальної ролі відправника чи адресата повідомлення [55, с. 185]. Комунікативна діяльність виростає з діяльності як окремої форми життєдіяльності індивіда та є її природним та необхідним продовженням чи передуманням.

Як бачимо, здійснення комунікативної діяльності у певній комунікативній ситуації визначається характером здійснення якоїсь немовної (предметної) діяльності. Коли немовні види діяльності, здійснювані індивідами, стикаються між собою, виникає потреба у комунікативній діяльності як засобу узгодження, координації цих немовних діяльностей суб'єктів між собою [34, с. 233].

Зрозуміло, що діяльність комунікантів (мовна та немовна) здійснюється у певних матеріальних умовах, у певній дійсності та під впливом різнорідних екстралінгвістичних факторів. Діяльність індивіда неодмінно співвідноситься з дійсністю, набуває певних характеристик і специфічних рис під впливом екстралінгвістичних факторів, а тому самі матеріальні (екстралінгвістичні) умови провадження діяльності також повинні розглядатися як компоненти комунікативної ситуації. Можна сміливо сказати, що діяльність суб'єкта, його внутрішня і зовнішня активність, хіба що «вбудована» у якусь ситуацію насправді. Виходить свого роду піраміда: мовна діяльність суб'єкта вбудована у його предметну діяльність, яка, в свою чергу, вбудована у ситуацію дійсності [65, с. 320].

Може скластися враження, що за своїм складом комунікативна ситуація співвідносна з актом мовної комунікації, що не відповідає реальному стану речей. Якщо визнати, що акт мовної комунікації включає комунікативну діяльність відправника мовного повідомлення, саме мовленнєве повідомлення та комунікативну діяльність реципієнта (на чому наполягає Є. В. Сидоров), то виявиться, що комунікативна ситуація значно ширша за акт мовної комунікації. Вони співвідносяться як спільне і приватне: акт мовної комунікації — лише

елемент комунікативної ситуації, одна з численних подій у рамках комунікативної ситуації [55, с. 362].

Таким чином, комунікативна ситуація — це фрагмент реальної дійсності, що є системною сукупністю екстралінгвістичних умов здійснення предметних діяльностей комунікантів, що координуються і узгоджуються за допомогою їх мовної діяльності, в ході якої створюється матеріальний продукт — мовленнєве повідомлення. Додамо, що мовна діяльність індивідів та зміст мовного твору співвідносяться з дійсністю, що, власне, і забезпечує системність мовної комунікації та комунікативної ситуації загалом [20, с. 452].

Зрозуміло, що в реальному світі кількість комунікативних ситуацій незліченна і кожна з них є унікальною. Проте видається, що все різноманіття комунікативних ситуацій можна звести до певного, обмеженого набору типів, кожен із яких має відрізнитися власною специфікою. Відповідно, для вирішення поставленого нами завдання необхідно виділити параметри комунікативної ситуації, які визначають специфіку кожного типу [79, с. 658].

На думку Т. А. ван Дейка, «соціальні ситуації та соціальна взаємодія, що є їх компонентом, можуть аналізуватися на основі наступних категорій:

- 1) особистості та їх властивості;
- 2) соціальні структури, такі як статус та роль;
- 3) елементи взаємодії, такі як дружелюбність;
- 4) об'єкти, релевантні для уваги, такі як напої та їжа на вечері;
- 5) навколишня обстановка, задана межами, реквізитом та просторовим розташуванням;
- 6) правила та звичаї, що визначають, які дії можуть або повинні виконуватися у відповідних ситуаціях [71, с. 512].

Зазначений набір категорій нам представляється, по-перше, дещо випадковим і по-друге, таким, що не дозволяє виділити фактори, що визначають специфіку тієї чи іншої комунікативної ситуації. Насправді, одні й самі елементи взаємодії можуть виявлятися у різних комунікативних ситуаціях, не змінюючи характер цих ситуацій. Те саме можна сказати і про «об'єкти, релевантні для

уваги» [64, с. 158]. У межах тієї самої навколишньої обстановки можуть складатися різні комунікативні ситуації.

Інші категорії дискурсу виділяє В. І. Карасик:

- 1) учасники спілкування (статусно-рольові та ситуативно-комунікативні характеристики);
- 2) умови спілкування (пресуппозиції, сфера спілкування, хронотоп, комунікативне середовище);
- 3) організація спілкування (мотиви, цілі та стратегії, розгортання та членування, контроль спілкування і варіативність комунікативних засобів);
- 4) способи спілкування (канал і режим, тональність, стиль та жанр спілкування) [63, с. 545].

Можна припустити, що ступінь впливу цих категорій на формування специфіки дискурсу (комунікативної ситуації) неоднакова: характеристики учасників спілкування важливіші за способи спілкування [11, с. 303].

Таким чином, до найважливіших компонентів комунікативної ситуації (категорій дискурсу, за В. І. Карасиком) ми відносимо, зрозуміло, самих учасників комунікації. Орієнтація на комунікантів дає можливість, виходячи з їхньої перспективи, виділити певні типи комунікативних ситуацій, або види дискурсу. Як пише В. І. Карасик, «з позицій учасників спілкування (соціолінгвістичний підхід) усі види дискурсу розпадаються на особистісно- та статусно-орієнтований дискурс. У першому випадку учасники спілкування прагнуть розкрити свій внутрішній світ адресату і зрозуміти адресата як особистість у всьому різноманітті особистісних характеристик, у другому випадку комуніканти виступають як представники тої чи іншої суспільної групи, виконують роль, що наказується комунікативною ситуацією. Особистісно-орієнтований дискурс проявляється у двох основних сферах спілкування — побутовій та буттєвій, при цьому побутове (повсякденне) спілкування є генетично вихідним типом дискурсу, а буттєве спілкування виявляється у вигляді художнього, філософського, міфологічного діалогу. Статусно-орієнтований дискурс може мати інституційний і неінституційний характер,

залежно від того, які громадські інститути функціонують у соціумі в конкретній історичній проміжок часу» [72, с. 620]. Слід зазначити, що перекладацька діяльність здійснюється в обох видах дискурсу та забезпечує життєдіяльність комунікантів як у буттєвій сфері, так і в ситуації інституційного дискурсу.

Оскільки комуніканти, які здійснюють предметну та мовленнєву діяльність, відіграють більш ніж важливу роль у формуванні комунікативної ситуації, їх статусно-рольові та ситуативно-комунікативні характеристики, безсумнівно, визначають значною мірою специфіку комунікативної ситуації. До таких особливостей слід передусім віднести характер мотиву, під впливом якого комуніканти входять у спілкування. У кожному конкретному комунікативному акті, у конкретній комунікативній ситуації мотив комуніканта конкретизується до певної мети, досягнення якої, власне, і забезпечує координацію, узгодження спільної з реципієнтом діяльності. Отже, до параметрів, що визначають специфіку комунікативної ситуації, слід віднести, насамперед, комунікативну інтенцію адресанта мовного повідомлення [39, с. 520].

Якщо у загальному сенсі мета спілкування – це вплинути на поведінку реципієнта (адресата), надати мовленнєвий вплив на нього, то в конкретному комунікативному акті мета завжди більш конкретна: повідомити щось (передача інформації), переконати в чомусь, спонукати до чогось, відмовити від чогось, висловити емоції (вираження емоцій також може переслідувати різні цілі), викликати певні почуття, емоції і таким чином вплинути на інтелектуальну та емоційну сфери адресата повідомлення (що, своєю чергою, має забезпечити узгодження діяльностей суб'єктів). Результатом такого впливу має стати певний комунікативний ефект, а це вже параметр, пов'язаний із адресатом повідомлення [30, с. 212].

Посилаючись на В. Ф. Петренка, Є. В. Сидоров пише, що під ефектом мовного впливу може матися на увазі зміна поведінки суб'єкта (реципієнта), впливу або його емоційного стану, його знання про світ, ставлення до тих чи інших подій та реалій цього світу, тобто зміна його особистісного сенсу [53, с. 564]. Цілком очевидно, що коли інтеракція успішна, то комунікативний ефект

відповідає комунікативній інтенції (меті) адресанта. Однак комунікативний ефект не є простим зліпком з комунікативної інтенції адресанта; це, швидше, похідне від взаємодії мовних процесів, здійснюваних адресантом, і процесів адресата, вкладених у сприйняття тексту. У цьому слід обов'язково пам'ятати те, що, створюючи текст, адресант розраховує на цілком конкретний комунікативний ефект [57, с. 220].

Характер взаємин між комунікантами визначається характером комунікативної ситуації. Очевидно, що характер ситуації можна описувати, використовуючи насамперед таку ознаку, як «офіційність/неофіційність», інакше кажучи, комунікативна ситуація може бути або офіційною, або неофіційною. Наприклад, у ситуації ділових переговорів відносини між потенційними партнерами мають офіційний характер саме тому, що офіційною є ситуація ділових переговорів [34, с. 103]. При цьому відносини між комунікантами можна характеризувати, використовуючи і таку ознаку, як субординація/рівноправність. Ця ознака може однаковою мірою бути присутньою як в офіційних, так і в неофіційних комунікативних ситуаціях. Наприклад, за наявності відносин «начальник-підлеглий» спілкування може здійснюватися і в рамках виробничих зборів (офіційне спілкування) або іншої виробничої ситуації, і в рамках ситуації спільного проведення часу, наприклад виїзду за місто всім колективом (так званий «корпоратив»). І в тому, і в іншому випадку відносини субординації зберігаються. Відносини рівноправності можуть встановлюватися між колегами на роботі і зберігаються як і офіційних ситуаціях спілкування, так і у неофіційних. Інший приклад — відносини рівноправності між комунікантами у ситуації, коли людина звертається до перехожого з проханням пояснити, як пройти на потрібну їй вулицю [32, с. 455].

Останній приклад наводить на думку, що умови здійснення предметної діяльності (в даному випадку — пошук вулиці, з одного боку, та надання допомоги у пошуку вулиці, з іншого) відіграють важливу роль у створенні специфіки комунікативної ситуації. Зрозуміло, комунікативні ситуації створюються людьми та за їх ініціативи, але разом з тим, будь-яка комунікативна

ситуації має широкий контекст, середовище, у якій здійснюється предметна діяльність. Поняття «умови здійснення предметної діяльності», на нашу думку, співвідносне з поняттям «жанр дискурсу», чи жанр комунікативного події. Посилаючись на І. М. Борисова, В. Б. Кашкін визначає комунікативну подію як «обмежений певними рамками та регламентований процес соціально-комунікативної взаємодії у певному соціокультурному контексті» [45, с. 655]. Таким чином, жанр комунікативної події виділяється за екстралінгвістичними та соціальними параметрами (іспит, засідання суду, панахида, святкування дня народження, виїзд на пікнік, застілля тощо) [74, с. 125]. З жанром комунікативної події можна співвіднести такий параметр, як сфера комунікації (інституційна чи побутова).

Таким чином, основними факторами, що формують специфіку комунікативної ситуації, є:

- цілі комунікантів, переслідувані під час комунікації;
- характер відносин між комунікантами;
- умови провадження діяльності (комунікативна подія) [78, с. 620].

Ці фактори можна назвати первинними параметрами комунікативної ситуації.

Для визначення характеру комунікативної ситуації, але не обов'язково її специфіки, інтерес представляють такі параметри, як контакт комунікантів (безпосередній/опосередкований), форма контакту (усна/письмова), розташування комунікантів (контактне/дистантне). Ці фактори назвемо вторинними параметрами комунікативної ситуації [45, с. 332].

Сам характер комунікативної ситуації визначається специфічною сукупністю зазначених параметрів. Наприклад, комунікативна ситуація комерційного листування (написання ділового листа) характеризується наступною сукупністю параметрів:

1. Первинні параметри КС :

- мета комунікації: отримання від ділового партнера інформації, необхідної для забезпечення ділової операції в рамках спільної комерційної діяльності;

- характер відносин між комунікантами: офіційний;

- умови провадження діяльності: економічна (виробнича та комерційна) діяльність, у межах якої комуніканти виступають як її суб'єкти [69, с. 352].

2. Вторинні параметри КС :

- контакт комунікантів: опосередкований;

- форма контакту: письмова;

- розташування комунікантів: дистантне [69, с. 352].

Приклад іншої комунікативної ситуації – вітання щодо дня народження. Те, що ця ситуація інша, підтверджується особливим поєднанням параметрів комунікативної ситуації:

1. Первинні параметри КС :

- мета — дотримання прийнятих конвенцій, що передбачають вираження свого позитивного ставлення до винуватця урочистості у формі короткої хвалебної мови з вираженням добрих побажань;

- характер відносин між комунікантами: неофіційний;

- умови провадження діяльності: колективний захід, як правило, у формі застілля [69, с. 352].

2. Вторинні параметри КС :

- контакт комунікантів: безпосередній;

- форма контакту: усна;

- розташування комунікантів: контактне [69, с. 353].

Слід звернути увагу на два моменти. По-перше, це особливе значення характеру відносин між комунікантами. Припустимо, у другому прикладі характер відносин змінився на офіційний і тоді помітно зміниться і характер самої комунікативної ситуації, при тому, що мета комунікації та умови провадження діяльності (банкет) залишаться колишніми (як і всі вторинні параметри ситуації), проте сама комунікативна ситуація набуде частково

офіційного, ритуального характеру (особливо якщо йдеться про відзначення дня народження особи, яка займає найвищий ступінь на ієрархічних сходах). Якщо в першому випадку спілкування має більш невимушений характер і допускає, наприклад, розповідь анекдотів, то в другому випадку спілкування більшою мірою підпорядковується жорстким правилам ритуального спілкування та виключає такий мовний жанр, як анекдот [69, с. 371].

По-друге, представлені в прикладах набори вторинних параметрів комунікативної ситуації являють собою комплекси факторів, що закономірно поєднуються один з одним, характерні або для усного спілкування, або для письмового. Заміна одного параметра автоматично спричиняє заміну інших вторинних параметрів [69, с. 372].

У синтаксичній семантиці вивчаються два види відносин:

1) пропозиція і репрезентований нею фрагмент зовнішнього світу, тобто денотат пропозиції;

2) пропозиція і виражений нею сигніфікат, тобто психічний зміст, що включає в себе і образ зовнішньої, денотованої ситуації, і весь комплекс характеристик, оцінок, цілеустановок, за допомогою яких промовець співвідносить ситуацію з контекстом даного комунікативного акта [69, с. 375].

Таким чином, семантичному аналізу піддаються не абстрактні мовні форми, а конкретні висловлювання у широкому контексті, у певній комунікативній ситуації. Згідно з Н. І. Формановською можна сказати, що «пропозиція належить до граматики мови» [69, с. 376]. Вона є потенційною комунікативною одиницею, формальною упаковкою для окремих висловлювань. Однак не можна погодитись з тим, що воно є «вершиною його синтаксичного пристрою». Спростуванням даного факту можуть бути численні дослідження, що відкрили закономірності побудови текстових і дискурсивних утворень і у зв'язку з цим описували синтаксис тексту (О. І. Москальська, І. Р. Гальперін та ін.) [69, с. 360].

Компонентами дискурсивного висловлювання є *той, що говорить* (або адресант) та *той, хто слухає* (або адресат) (у всій повноті соціальних та

психологічних ролей, фонових знань та національно-культурних стереотипів), мотиви та цілі повідомлення, інтенції адресата, його оцінки, емоції, відношення до дійсності, змісту повідомлення, місце та час спілкування, властиві висловленню пресуппозиції та імплікації. У висловлюванні здійснюється референція – віднесеність імен у даному конкретному мовному творі до денотатів-референтів [69, с. 355]. «Нові сенси – це, передусім структура нових відносин», тому зрозуміло й те, «чому повноцінно. і повнокровної одиницею мовленнєвої діяльності виявляється мовленнєве висловлювання, призначене за своєю суттю передачі думки і влаштоване спеціально для об'єктивації певної структури відносин. Завдання того, хто говорить у загальному вигляді, полягає не в тому, щоб назвати предмет або назвати ситуацію, а в тому, щоб дати про них те чи інше уявлення» [69, с. 382].

Однією з форм вираження мовного акту є перформативне висловлювання. Перформативними називають інтенціональні мовноактові висловлювання, в яких суб'єкт пропозиції тотожний мовцеві (Я обіцяю тобі прийти вчасно, Я прошу тебе принести завтра цю книгу, Я дякую тобі за допомогу) [69, с. 385]. Це такі феномени дискурсу, які у деяких випадках пояснюються певним фізичним чи психічним станом того, хто говорить.

Стосовно висловлювання однієї інтенції перформативні висловлювання становлять своєрідну парадигму – еквівалентний ряд висловлювань – дій різної форми: *Прошу вибачення; Вибачте; Вибачте, винен; Приношу свої вибачення; Вибачте; Вибачте; Винен; Прийміть мої вибачення; Хочу вибачитись перед Вами; не можу не вибачитися перед Вами* та багато інших [69, с. 378].

Важливо підкреслити, що подібне висловлювання здатне здійснити цю дію лише в прагматичних координатах мовного акту «я – ти – тут – зараз». У висловлюванні, дискурсі перформативний, інтенціональний компонент може бути експліцитним та імпліцитним. Так, у висловлюванні «*Бач, чого захотів!*» закладена адресатом і легко прочитується ним сентенція відмови задовольнити претензії того, хто говорить. Отже, для такого висловлювання актуальна перформативна рамка «*я відмовляю тобі*». Навпаки, у висловлюванні «*Я прошу*

дати мені ручку» наявна експліцитно представлена інтенція прохання. Інтенціональний потенціал може покривати все перформативне висловлювання, або лише частково, поєднуючись з пропозитивним змістом [69, с. 352].

Так, у висловлюваннях *«Вибачте мене», «Привіт!», «Дякую Вам»* – всі висловлювання і є виразом інтенції. Іншими словами, інтенція тут дорівнює модусній пропозиції, що відображає не зовнішній, а внутрішній світ людини. Розповсюджувач, якщо він є, факультативний. У більшості випадків лише інтенційна частина висловлювання не може існувати самостійно з семантико-граматичних причин (валентно), їй потрібен розповсюджувач, наприклад: *Обіцяю Вам це (зроблю це); Раджу Вам це (не робити цього)* та багато інших. ін. Розповсюджуюча частина спрямована на власне пропозиційний подієвий зміст, що нерідко відображає широку ситуацію реалізації інтенції: *Прошу Вас показати мені блакитну сукню сорок восьмого розміру*. Розповсюджувач у таких висловлюваннях обов'язковий [69, с. 382].

У ситуативно-контекстуальних дискурсах (непрямих мовних актах) інтенціональний сенс витягується з фонових знань, пресуппозицій, апперцепційної бази комунікантів та ін. на основі пропозиційної семантики висловлювання, наприклад: *Чи не сходити нам завтра на ринок? – Завтра здаю іспит*. У репліці у відповідь на основі подійної пропозиції «складання іспиту» виражена інтенція відмови за допомогою аргументу зайнятості. Нагадаємо, що контекстуально-ситуативний мовний акт відрізняється від конвенційного тим, що, будучи ізольованим від ситуації та контексту, висловлювання не виявляє тієї інтенції, яка йому надається у контекстах. Саме по собі висловлювання не містить відмови, тоді як власне непрямий мовний акт настільки стереотипізований, що і поза ситуацією, контекстом дає можливість носієві мови розпізнати інтенцію, як і в першій репліці діалогу, в ізольованому висловлюванні кожен носій мови розуміє пропозицію зробити щось (сходити на ринок) [69, с. 386].

Комунікативний пристрій висловлювання з вираженою інтенційною та пропозиційною частиною спирається на валентні властивості

ретроспективного або проспективного перформативного предикату, що залежать від семантики. Кожна мовна інтенція може реалізуватися з допомогою кількох висловлювань у межах комунікативно-семантичної групи, тобто наявністю безлічі мовних актів [69, с. 388].

Якщо висловлювання є основною одиницею дискурсу в узагальненому понятті, то основною одиницею діалогічного дискурсу чи мовного спілкування є *мовний акт* [51, с. 330].

Комуніканти при організації дискурсу змушені вирішувати ще низку завдань, пов'язаних з управлінням темою та організацією відносин. З управлінням темою пов'язані: проблеми забезпечення розуміння, виправлення порушення контакту, управління суперечкою та конфліктом. З організацією відносин пов'язані питання взаємного визнання (іміджологія), врегулювання близькості та дистантності, влади та впливу, відкритості та скритності [51, с. 330].

Не менш цікавими питаннями, що порушуються в літературі, присвяченій проблемам комунікації, є проблеми ініціації комунікативного акта, підготовчих умов, що роблять його можливим. Серед них називаються такі:

- 1) потреба чи бажання адресанта етаблувати (ініціювати, організувати) комунікативний акт;
- 2) готовність адресанта до мовленнєвої взаємодії (наявність певної комунікативної стратегії); у адресата цієї стратегії може не бути;
- 3) розуміння адресатом мотиву адресанта. Ця умова не є обов'язковою. За її відсутності не гарантується успішність комунікативного акту;
- 4) ідентифікація адресатом мотиву адресанта як достатньої підстави для етаблування комунікативного акту;
- 5) єдність комунікантів у погляді майбутнього комунікативного акту; ця умова не є обов'язковою;
- 6) позначення чи усвідомлення комунікантами початку мовної взаємодії;
- 7) володіння одним мовним кодом (одною мовою) – жестовою мовою, яка завжди може призвести до успішної комунікації [51, с. 331].

Порушення цих умов може призвести до зриву комунікативного акту, його нездійсненню [51, с. 332].

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що дискурс як мовна одиниця вищого порядку характеризується великим набором різноманітних засобів його структурного оформлення, спрямованих на організацію його пропозитивної та суб'єктивної, або диктумної та модусної частин. Одиницями аналізу дискурсу визнаються висловлювання, мовний акт, комунікативний акт, мовний хід, мовний крок. Суб'єктивна частина дискурсу активно репрезентується перформативними та метакомунікативними висловлюваннями. Мовні ланцюжки групуються у дискурсні фази. Ритуалізовані дискурсивні типи можна представити як конкретні схеми певних дискурсних фаз. Безпосередніми складовими мовної взаємодії є інтенція та мовні стратегії, мовні тактики.

Висновки до Розділу 1

Мета даного розділу полягала у дослідженні ряду питань, пов'язаних із явищами, які відіграють важливу роль у збереженні прагматики тексту-оригіналу при перекладі.

Переклад не може відрізнитись від оригіналу наявністю інших граматичних чи семантичних властивостей. Лише прагматика може бути взята з оригіналу. Збереження прагматики оригіналу — основна задача перекладача.

Найголовніша вимога до перекладу — це вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності. Це поняття передбачає трансляцію мовленнєвого впливу вихідного тексту і має на меті підкреслити найважливіший аспект в умовах певного комунікативного акту. Виходячи з цього, прагматичний рівень як один з рівнів еквівалентності включає в себе комунікативну інтенцію, комунікативний ефект та установку на реципієнта, керує іншими рівнями та є невід'ємною частиною еквівалентності.

Прагматична установка тексту обумовлена загальними характеристиками самого тексту — його метою, видом, жанром, стилем, що визначають форму тексту, відбір матеріалу, загальну стилістику тощо, і дозволяють одержувачам

тексту ідентифікувати тип тексту, виходячи з цих самих характеристик. Проте автор тексту, маючи свою комунікативну інтенцію, вносить особисті корективи у побудову тексту, здійснює авторську прагматичну установку.

На принципі функціонального підходу до перекладу тексту побудовано теорію скопосу або так звану скопос-теорію, розроблену німецькими лінгвістами К. Райс і Х. Фермеєром. Відповідно до цієї теорії перекладу основним правилом є «правило скопосу»: будь-яка взаємодія між людьми (зокрема і переклад) визначається її метою (від гр. зкороз). К. Райс та Х. Фермеєр визначають переклад як спеціальну форму вербального трансферу, яка втілює інтенціональність адресанта цієї інтеракції. За Х. Фермеєр, скопос вказує на ті функції, на виконання яких у контексті культури адресатів орієнтований переклад.

Відповідно до скопос-теорії К. Райс та Х. Фермеєра, функція перекладу може відрізнитись від функції оригінального тексту.

Лінгвісти пропонують різні визначення «комунікативного акту», які є досить широкими. З одного боку, це власне процес спілкування, а з іншого — ситуація спілкування, в якій мовці змушені слідувати певним усталеним нормам та звичаям спілкування. Мовленнєвий акт — також цілеспрямована мовна дія, яка здійснюється згідно з принципами і правилами мовної поведінки. Мовленнєвий акт завжди пов'язаний в особу того, хто говорить. Так, основою мовленнєвого акту є ситуація, в той час як дискурс — результатом.

В комунікативному акті беруть участь мовець (адресант) та той, хто сприймає мову (адресат). Учасники такого мовленнєвого акту володіють комунікативними навичками, тобто комунікативною компетенцією, знаннями та уявленнями про світ.

У мовленнєвому акті створюється текст. Під текстом маємо на увазі не лише написаний чи надрукований, але і будь-яку мовну композицію. В той же час, учасники можуть бути далеко один від одного в просторі та віддалені в часі.

Серед способів здійснення комунікації є безліч різних засобів, проте найважливішими з них є мовні засоби. Саме ці засоби дають можливість

комунікантам здійснювати вплив на один одного. Елементи, за допомогою яких мовці можуть впливати один на одного, називаються прагматичними аспектами спілкування. Такий вплив здійснюється за допомогою мовного коду та залежать від стосунків, що склались між комунікантами та від них самих.

Не завжди іллокутивний акт можна відмежувати від перлокутивного. Якщо виникає така необхідність, варто звернути увагу на самі дієслова (іллокутивні та перлокутивні).

Комунікація може здійснюватись вербальними і невербальними засобами.

Вербальна комунікація для людини є основною: маємо на увазі універсальність цього способу для людини, всезагальна перекладність будь-яких інших комунікативних засобів на вербальну людську мову. До числа вербальних засобів відносять усний та письмовий різновид мови.

Невербальна комунікація оперує невербальними знаками (система жестів, пантоміма, міміка), вони утворюють вторичні мови (азбука Морзе, музичні ноти, мови програмування). Вербальні засоби вивчаються лінгвістикою, а невербальні – паралінгвістикою і семіотикою. Найбільше розроблений дослідницький апарат вербальної мови.

При розгляді комунікативної ситуації необхідно пам'ятати, що вона реалізується в процесі перекладу як:

- первинна комунікативна ситуація, учасниками якої є відправник вихідного висловлення, отримувач-перекладач і отримувач кінцевого висловлення;
- вторинна комунікативна ситуація, в якій беруть участь відправник-перекладач і отримувач вихідного висловлення.

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ПРАГМАТИЧНИХ АСПЕКТІВ РЕЧЕНЬ СУЧАСНОГО БРИТАНСЬКОГО РОМАНУ

2.1. Трансформаційний аналіз прийомів відтворення англомовних репрезентантів комунікативно-прагматичного впливу в україномовному перекладі

Визначивши частотність різних видів мовленнєвого впливу, варто зосередити увагу на засобах його реалізації та визначити які мовно-стилістичні засоби є найбільш характерними для того чи іншого види впливу.

Як і в попередньому підрозділі, ми проводитимемо кількісний аналіз, базуючись на класифікації О. В. Шелестюк, а також – використовуючи приклади репрезентантів впливу на різних рівнях мовної системи.

Для дослідження ми обрали найпоширеніші види мовленнєвого впливу в романі «Історія світу в 10 ½ главах»: емоційний вплив, вплив за допомогою художніх образів, аргументація-доведення.

Основою для кількісного аналізу перекладацьких трансформації стала класифікація О. О. Селіванової, яка відповідає параметрам тріади мовного семіозису, що була запропонована Ч. Маріссом. Розділити ці 3 виміри є досить важким завданням, оскільки зміна форми зумовлює зміну змістового компоненту, а зміна прагматичного впливу викликає зміну форми та змісту. Тому, умовно перекладацькі трансформації можна розділити на формальні, формально-змістові та прагматичні. Вони представлені одинцями на різних рівнях мовної системи.

Формальні трансформації полягають в зміні форми в процесі перекладу, але збереження змісту оригінального тексту [66, с. 203].

- фонетичний рівень: транскрипція, транслітерація, фонографічна заміна, комбінація всіх трансформацій на даному рівні;
- словотвірний рівень: поморфемний переклад одиниць, інверсія складників слова;

- лексичний рівень: словниковий еквівалент;
- морфологічний рівень: категорійна заміна зі збереженням змісту мовної одиниці (зміна роду, відмінка, стану дієслова, заміна частини мови, заміна морфологічних засобів лексичними;
- синтаксичний рівень: заміна сполуки словом і навпаки, анафоричні й еліптичні заміни, об'єднання, членування, опущення, додавання.

Формально-змістові трансформації передбачають не тільки зміну форми, а й зміну змісту [66, с. 203].

- фонетичний рівень: заміна ритміко-мелодійної структури;
- лексичний рівень: синонімічна заміна, генералізація, конкретизація, антонімічні та метафоричні зміни (денотативний план); зміна, втрата або виникнення емотивного чи оцінного компонента при перекладі, модифікація ознаки, її применшення або збільшення, виникнення функціонально-стилістичного забарвлення мовних одиниць (конотативний план);
- морфологічний рівень: категорійна заміна зі зміною смислу (зміна числа, способу дії), заміна частини мови;
- синтаксичний рівень: заміна слова сполукою і навпаки, переструктурування сполуки або речення, перестановка, додавання, опущення.

Прагматичні трансформації полягають в зміні форми та змісту в тексті з метою збереження прагматичного впливу перекладу на читача [66, с. 207].

- фігуративні: втрата, модифікація стилістичної фігури;
- фразеологічні: фразеологічна заміна або втрата;
- концептуальні: заміна реалій тексту перекладу реаліями мови перекладу;
- аксіологічні: збереження ціннісної орієнтації тексту;
- мегатекстові: коментування, примітки.

Для початку, варто проаналізувати які мовно-стилістичні засоби характерні для найчастотніших типів мовленнєвого впливу в романах Джуліана Барнса «Історія світу в 10 ½ главах».

Так, ми можемо бачити, що для емоційного впливу поширеними є такі засоби як анафора, що становить 52% (62 одиниці) від загальної кількості найпоширеніших одиниць мовно-стилістичних засобів (118). Це пов'язано з тим, що вживання речень з ідентичним початком допомагає здійснювати вплив на реципієнта, та зосереджувати його увагу на конкретних деталях. На другому місці, ми бачимо використання метафори, що становить 31% (36). Метафора є засобом створення яскравих та оригінальних образів, що допомагає привернути увагу читача. На останньому місці ми маємо використання паралелізму – 17% (20), який, як і анафора, слугує засобом логічного виділення тієї чи іншої інформації.

Якщо говорити про перекладацькі трансформації, то при емоційному впливі поширеними є формальні трансформації.

«*He's the big hole in my life, in the middle of my soul*» [57, с. 37].

«*Він залишив величезну діру в моєму серці, прямо посередині моєї душі*» [3, с. 24].

Метафоричний вираз в даному прикладі було перекладено за допомогою трансформації додавання. Це дає можливість доповнити інформацію про те, хто є причиною складного психологічного стану персонажу. До того ж, вираз був адаптований для українського читача, адже в нашій мові метафоричне словосполучення *діра в серці* є більш звичною.

Наступні приклади метафори було перекладено за допомогою трансформації перестановки, що дозволяє відтворити емоційний стан героя в більш характерному для української мови порядку. Перестановка дозволяє вивести на перший план ключові елементи висловлювання та зробити його простішим для сприйняття.

Пр.1: «*Cathy's bedroom door is still closed, but I can feel her quiet rage radiating through it*» [57, с.16].

«*Двері спальні Кеті досі зачинені, але я відчуваю, як крізь них випромінюється мовчазний гнів*» [3, с. 13].

Пр.2: «*Occasionally strange thoughts take hold of me and I struggle to shake them off*» [57, с. 52]

«Час від часу на мене нападають дивні думки, і я щосили намагаюся позбутися їх» [3, с. 44].

Не менш поширеним є еквівалентний переклад, що є частим явищем при перекладі анафоричних виразів та паралельних конструкцій.

Пр. 1: «*Without them, without the police, without people asking me **fucking questions***» [57, с. 79].

«Без цих журналістів, без поліції, щоб ніхто не ставив свої **дурні питання**» [3, с. 75].

Серед формально-змістових трансформацій найчастотнішими є трансформації, що відбуваються на лексичному рівні. Однієї з них є конкретизація. Її використання дозволяє надати лексичній одиниці новий відтінок значення, щоб зберегти вплив на читача та передати йому настрій персонажа.

Пр. 1: «*He was angry — angry with his mother, who never liked Megan; angry with the newspapers for what they were writing about her, the implication that **she got what was coming to her**; angry with the police for botching the whole thing, for failing her, failing him*» [57, с. 149].

«Він сердився — сердився на матір, якій ніколи не подобалася Меган; сердився на газети за те, що в них про неї пишуть, натякають на те, що **вона отримала по заслугі**; сердився на поліцію через те, що все зіпсувала, що підвела і себе, і його» [3, с.136].

Пр. 2: «*The **train crawls along**; it judders past warehouses and water towers, bridges and sheds, past modest Victorian houses, **their backs turned squarely to the track***» [57, с. 2].

«**Потяг повільно їде вздовж**; він зі скрипом просувається через склади й водонапірні вежі, мости й сараї, повз скромні вікторіанські будинки, **які повернуті від доріжки**» [3, с.68].

Пр. 3: «*I pass out cold for an hour or two, then I wake, sick with fear, sick with myself*» [57, с. 29].

«*Засинаю на годину-дві, потім прокидаюся, мене нудить від жаху, нудить від самої себе*» [3, с. 25].

Наступною формально-змістовою трансформацією є антонімічний переклад, що дозволяє ефективно передавати значення лексичної одиниці при перекладі за допомогою використання заперечної форми або навпаки.

Пр. 1: «*I can't stop replaying the scene in the coffee shop this morning, I can't stop feeling as though I'm still there, I can't stop seeing the looks on their faces*» [57, с. 65].

«*Я постійно прокручую в голові сьогоднішню ранкову сцену в кав'ярні, досі відчуваю, ніби знаходжуся там, досі бачу вирази їхніх обличч*» [3, с. 58].

Пр. 2: «*It helps that it hasn't stopped raining for weeks*» [57, с. 44].

«*Коли цілими тижнями дощить*» [3, с. 35].

В нижченаведеному прикладі ми бачимо приклад фігуративної трансформації, а саме — втрати стилістичної фігури, в даному випадку — метафори.

Пр. 1: «*My heart lifts a little*» [57, с. 18].

«*Настрій трохи поліпшується*» [3, с. 14].

Пр. 2: «*I open my mouth but the words won't come, just more coughing*» [57, с. 88].

«*Розтуляю рота, проте нічого вимовити не виходить, лише черговий напад кашлю*» [3, с. 76].

Ми бачимо співвідношення мовних засобів при впливі за допомогою художніх образів. Якщо порівнювати з діаграмою зображеною вище, то можна побачити, що при даному типі впливу використовується більша кількість метафор, що займають перше місце і становлять 53% (48). Це зумовлено приналежністю творів до художнього дискурсу. В романах можна знайти багато прикладів описів та розповіді. Серед мовно-стилістичних засобів, високий відсоток становлять і порівняння — 34% (31). На останньому місці —

епітети, які становлять 13 % (12). Використання великої кількості стилістичних тропів пов'язано з тим фактом, що безпосередньо за допомогою їх, здійснюється вплив на читача.

В реченнях, що демонструють вплив за допомогою художніх образів, серед формальних трансформацій, найбільш поширеною є еквівалентний переклад. Нижче наведені приклади перекладу метафори та порівняння за допомогою даного методу.

Пр. 1: «*Cathy's bedroom door is still closed, but I can feel her quiet rage radiating through it*» [57, с. 19].

Пр. 2: «*I want to say something to him, but the words keep evaporating, vanishing off my tongue before I have the chance to say them. I can taste them, but I can't tell if they are sweet or sour*» [57, с. 33].

При даному типі впливу використовувались формально-змістові трансформації на лексичному рівні, а саме – конкретизація.

Пр. 1: «*We roll into Witney station and out again, the train starting to pick up pace as suburbia melts into grimy North London, terraced houses replaced by tagged bridges and empty buildings with broken windows*» [57, с. 23].

Пр. 2: «*Sasha and Harriet smiled, gave me tentative air-kiss, trying not to get too close*» [57, с. 46].

«*Саша з Гаррієт посміхалися, послали мені обережний повітряний поцілунок, намагаючись надто не наближатися*» [3, с. 37].

Трансформація конкретизації дає можливість звузити широкий спектр лексичних значень одиниці *tentative*, сфокусувати увагу реципієнта на одному конкретному значенні та передати йому відчуття небезпечної та незрозумілої ситуації.

Пр.3: «*By the time I got to the practice, I'd worked myself up into a state of complete and utter terror*» [57, с. 19].

«*На той час, коли я дісталася кабінету, довела себе до стану суцільного та абсолютного жаху*» [3, с. 22].

Серед прагматичних трансформацій, мали місце, як і в попередньому аналізі, фігуративні трансформації – втрата стилістичної фігури.

Пр.1: «*I'm too jittery, my **heartbeat feels like a flutter in my chest***» [57, с. 99].

«*Я надто збуджена, моє **серце несамовито калатає***» [3, с. 85].

В наступному уривку, ми бачимо приклад модифікації стилістичної фігури.

Пр. 1: «*All the peace I felt in Kamal's house is suddenly **shattered***» [57, с. 76].

«*Весь спокій, який я відчула в будинку Камала, раптом **розбився вщент***» [3, с. 66].

П. 2: «***Perhaps** he doesn't hate you at all, Megan. **Perhaps** he never hated you. **Perhaps** he was afraid, too. **Perhaps** he feels guilty*» [57, с. 177].

«***Найімовірніше**, він не відчуває до вас ненависті, Меган. **Вірогідніше**, він ніколи не відчував ненависті до вас. **Скоріш за все**, він також злякався. **Можливо**, відчуває свою провину*» [3, с. 164].

В поданому прикладі має місце і формально-змістова трансформації на морфологічному рівні — зміна ступеня порівняння (перші 3 випадки).

Для впливу за допомогою художніх образів характерне часте використання еліптичних речень. В наступному прикладі перекладач вдається до формально змістової трансформації на морфологічному рівні, а саме – категоріальної заміни.

П. 1: «*Some of them went into the water willingly and some didn't, and if you asked Nickie – not that anyone would, because no one ever did – **Nel Abbott went in fighting***» [57, с. 47].

«*Деякі з них увійшли в воду з власної волі, деякі — ні, і якби ви спитали Нікі — тільки от навряд чи хтось збирався б це робити, бо ніхто ніколи не питав її — **Нел Ебботт пішла не з власної волі***» [3, с. 38].

П. 2: «*I want to help you, Josh. **I really do***» [57, с. 65].

«*Я хочу тобі допомогти, Джоше. **Справді***» [3, с. 55].

П. 3: «*I kept my promise. **You didn't***» [57, с. 37].

«*Я дотримала своєї обіцянки. **А ти — ні***» [3, с. 44].

Наступною поширеною трансформацією є трансформація також та морфологічному рівні – заміна числа.

П. 1: «*Some say the women left something of themselves in the water, some say it retains some of their power*» [57, с. 67].

«*Дехто каже, що від цих жінок щось залишилось у воді, дехто — що там децю з їхньої чарівної сили*» [3, с. 51].

Як ми бачимо, в проаналізованих типах мовленнєвого впливу, найчастотніші мовно-стилістичні засоби частково співпадають. Саме тому, перекладацькі трансформації будуть також майже однаковими. Виняток становить аргументація-доведення, де не було зафіксовано прагматичних трансформацій та поширеними виявились трансформації категоріальної заміни.

2.2. Прийоми перекладу роману Джуліана Барнса «Історія світу в 10 ½ главах»

В даному підрозділі ми проаналізуємо кількісне співвідношення типів мовленнєвого впливу в романах «Історія світу в 10 ½ главах» . Аналіз дав змогу визначити характер висловлювань, а на основі цього – комунікативну мету того чи іншого персонажа. За основу була взята класифікація О. В. Шелестюк, яка розрізняла наступні види мовленнєвого впливу:

- 1) соціальний вплив;
- 2) вплив за допомогою художніх образів (розповідь, зображення);
- 3) інформування;
- 4) аргументація – доведення (доведення, пояснення, припущення);
- 5) симульований діалог;
- 6) умовляння;
- 7) заклик;
- 8) наказ;
- 9) примус;
- 10) оцінка;

- 11) емоційний вплив;
- 12) психічне програмування [42, с. 369].

Завдяки проведеному аналізу було виявлено найчастотніші типи мовленнєвого впливу. При аналізі романів, було виявлено 8 типів мовленнєвого впливу: емоційний вплив, вплив за допомогою художніх образів, симульований діалог, психічне програмування, аргументація-доведення, оцінка, інформування. Для дослідження було взято 250 речень, які містять 747 мовно-стилістичних одиниць, що володіють комунікативно-прагматичним потенціалом.

Найбільший відсоток типів мовленнєвого впливу припадає на емоційний вплив – 29% (73). В даних висловлюваннях, персонажі демонструють не тільки власний емоційний стан, а показують відношення до інших героїв:

«I am furious, nails digging into my palms, tears stinging my eyes» [4, с. 116].

«Не маю слів, щоб описати свої відчуття того дня, але зараз, коли сиджу в потязу, я киплю від гніву, зануривши нігті у долоні, очі жалять сльози образи» [2, с. 98].

На другому місці знаходиться вплив за допомогою художніх образів – 24 % (59), що включає в себе використання художніх засобів при розповіді героя про минулі події та описи. Високий відсоток вищезазначених типів мовленнєвого впливу зумовлений жанром твору та цілями автора ввести читача в стан хвилювання та страху:

«I want to say something to him, but the words keep evaporating, vanishing off my tongue before I have the chance to say them» [3, с. 65].

«Я хочу щось сказати йому, але слова продовжують зникати з мого язика до того, як в мене з'являється шанс їх промовити» [3, с. 56].

Третє місце посідає такий тип мовленнєвого впливу як аргументація-доведення – 16 % (39). Оскільки в романах «Історія світу в 10 ½ главах» присутні елементи детективу та розслідування, ми можемо побачити безліч діалогів, де персонажі висловлюють припущення, дискутують, спростовують те чи інше положення:

«*And—I don't say this, either—it gives Scott a motive, too*» [4, с. 290].

«*I у Скотта також з'являється мотив — проте й цю думку я притримаю при собі*» [3, с. 286].

В творах також присутня значна частка симульованих діалогів – 11% (28), що відображені в формі риторичного питання, яке допомагає авторів трилеру підтримувати інтригу та атмосферу невідомістю.

На наступному місці знаходиться оцінка – 10% (24). Даний тип мовленнєвого впливу відтворюється в романі в формах оцінювання вчинків інших персонажів та власного стану.

Найменший відсоток від загальної кількості типів мовленнєвого впливу займають інформування – 6 % (16), наказ – 3% (8) та психічне програмування – 1% (3).

Даний відсоток висловлювань інформування зафіксований переважно в уривках, що стосувалися результатів розслідування та точки зору засобів масової інформації:

«*The newspapers say that **the police are being more circumspect**, that they cannot afford to make another hasty arrest*» [3, с. 165].

«*Усі роблять припущення. Газети запевняють, що **поліція має бути обачнішою**, не можна дозволити, щоб похапцем заарештували ще когось*» [3, с. 159].

Наказ можна було побачити в кульмінаційних діалогах персонажів, коли відбувалася їх безпосередня зустріч.

Приклади психічного програмування можна було зустріти в романі «Історія світу в 10 ½ главах», де головний персонаж налаштовує себе на той чи інший психологічний стан:

«*I close my eyes and **let the darkness grow and spread** until it morphs from a feeling of sadness into something worse: **a memory, a flashback***» [4, с. 132].

«*Я заплющую очі, **дозволяю темряві поглинути себе**, доки відчуття смутку не перетвориться на щось більш болюче: **спогади***» [3, с. 117].

Якщо розглянути класифікацію Л. Л. Федорової, на основі якої була виведена вищезазначена класифікація О. В. Шелестюк, то можна побачити, що типи мовленнєвого впливу є більш узагальненими та включають: соціальний вплив, емоційний та оцінний вплив, волевиявлення, доведення та інформування. Пояснення та інформування займає перше місце по частотності вживання та становить 46 % (114). Зазначений тип мовленнєвого впливу включив такі категорії з класифікації О. В. Шелестюк як інформування, аргументування-доведення та вплив за допомогою художніх образів. Другу позицію займає емоційний та оцінний вплив – 40%, (100), до якого ввійшли речення, що виражають емоції та оцінку. Окрім цього, до даної групи можна також віднести й психічне програмування, оскільки в ньому відображаються ті емоції, на які себе програмує персонаж. На останньому місці, ми бачимо волевиявлення – 14 % (36), що об'єднувало такі типи мовленнєвого впливу з вищезазначеної класифікації як наказ та симульований діалог. Останній ми відносимо до цієї групи, оскільки в риторичних питаннях та звертаннях до інших персонажів, герой висловлює своє прагнення до виконання тієї та іншої дії.

Проаналізувавши типи висловлювань за двома класифікаціями, можна зробити висновок, що класифікація О. В. Шелестюк характеризує типи мовленнєвого впливу за більшою кількістю критеріїв та звертає увагу на ті аспекти, що не були враховані Л. Л. Федоровою. Спираючись на проведений аналіз, ми бачимо, що велике значення в здійсненні комунікативно-прагматичного впливу, мають висловлювання, що виражають емоційний стан людини, її оцінку того чи іншого явища, а також пояснення та інформування, що дозволять логічно розвивати хід подій в романі.

2.3. Прийоми перекладу роману «Гроші: записка самогубця» Мартіна Еміса

В даному підрозділі ми розглянемо детальніше процес збереження прагматики тексту при перекладі на прикладі роману Мартіна Еміса «Гроші: записки самогубці», який є яскравим джерелом стилістично забарвлених речень.

В цьому аспекті, надзвичайний вплив на сприймача тексту мають фонетичні та графічні засоби. Прикладом таких фонетичних та графічних комбінацій є звукові повтори, а також графічні прийоми. До останніх можна віднести різновиди шрифтів, які використовуються в тексті, нетипове застосування великих літер, «дивне» розміщення тексту:

П. 1: «*I was just wondering, I'm in hell somehow, and yet why is it hell?*» [54, с. 104].

«*Просто я раптом подумав: я в пеклі, чомусь це пекло, але чому?*» [13, с. 102].

Завдяки оригінальному застосуванню таких прийомів, письменник має змогу привернути увагу читачів і вплинути на них таким чином.

Не можна заперечити той факт, що в усіх мовах є певні емоційно-забарвлені лексеми, які використовують для трансляції почуттів та відношення до об'єктів чи суб'єктів. Так, в романі «Гроші: записки самогубці» широко використовується нецензурна лексика та лайливі слова. В більшості випадків в україномовному перекладі ці слова замінюють іншими, «м'ягшими» варіантами. Адже лайлива лексика вважається неприпустимою. Однак, такі заміни можуть не повністю передати вихідні емоції мовця. Наприклад:

П.1: « — *'Hi,' said a voice behind me. I turned.*

'Ah fuck off,' I said, and turned again [54, с. 19].

— *Привіт,* — сказав голос позаду мене. Я обернувся.

— *Залиш мене,* — сказав я й знову обернувся.» [13, с. 17].

П.2: «*Doubtfully he put the B&F aside. — 'Where's your ladyfriend?' he asked me, not amiably either — no, far from it. He's going to chuck me out, I thought, and I only just got here. — 'What lady?' — 'Big gingerhead. The one who had her tongue in your ear.'* — *'When?' — 'How the fuck do I know? I don't know. Saturday night.'* — *'That wasn't me,' I said, having had cause to use this line before: 'that was my twin brother. Tell me all about it.'*» [54, с. 63].

«Він із сумнівом відставив «Бі-енд-Еф» убік. — А де ваша подружка? — поцікавився він, знову ж таки без особливої привітності, скоріше навіть відверто вороже. Він хоче виставити мене, подумав я, а я ще тільки прийшов. — Яка ще подружка? — Висока руда. Вона вам увесь час вухо вилизувала. — Коли це? — А я чого знаю? **Чорт його знає.** У суботу, чи що, увечері. — То був не я, — звично сказав я, — це мій брат — близнюк. Розкажіть докладніше.» [13, с. 61].

Вищезгадані приклади ілюструють прийом генералізації при перекладі, завдяки якому нецензурна лексика була замінена альтернативними відповідниками, які, щоправда, дещо «пригнічують» емоцію, яка була закладена автором.

На противагу цьому в українському перекладі роману зустрічаємо прямий переклад лайки, а також негативно забарвлені лексеми, використані для перекладу нейтральних за своєю емоцією фраз.

П. 1: «*Now I'm as shocked as the next guy when I get a glimpse of another's true appetites, but I was all fired up by then and I just thought, So he's a faggot too, is he? Right*» [54, с. 70].

«Як і всіх, мене до глибини душі шокує, коли раптом відкриваються чийсь справжні апетити, проте я вже завівся і тільки подумав: цей, значить, **теж нідор?** Хай котиться під три чорти» [13, с. 68].

П. 2: «*The stars, the stars! They'll never touch that shit.*» [54, с. 72].

«**Зірки, довбані кінозірки!** Вони до цього лайна і на кілометр не підійдуть» [13, с. 70].

П. 3: «*That bitch is in turnaround. She's sick in the head.*» [54, с. 56]

«*Ця сучка зовсім збрєндила, або саботажниця*» [13, с. 54].

П. 4: «*A confident talker, full of ideas, Butch was none the less a person of sensationally low intelligence. A bushy-tailed, big-breasted meatball. A classic, a textbook dumb blonde: that was the big thing about Butch.*» [54, с. 81].

«*Незважаючи на весь свій апломб і красномовство, Лєсбія була **круглою ідіоткою**. Грудаста пустоголова розфуфурена дурєна. Класична, хрестоматійна тупа блондинка, чим і брала.*» [13, с. 79].

Як відомо, твори художньої літератури багаті на стилістичні засоби, які відіграють важливу роль у створенні прагматичного впливу на читача. Аналіз роману показав, що метафори, епітети, порівняння, уособлення тощо, слугують засобом трансляції задуму автора. Вищезазначені образні одиниці несуть за собою деякі труднощі для перекладача, але різноманітні способи передачі тексту оригіналі допомагають досягти задуманого ефекту.

П. 1: «*The big thing about Butch is that she's not just .. .' I paused.*» [54, с. 101].

«*Лєсбія бере саме тим, що вона зовсім не звичайна... Я зам'явся*» [13, с. 99].

П. 2: «*I cleaned my teeth, combed my rug, clipped my nails, bathed my eyes, gargled, showered, shaved, changed — and still looked like shit.*» [54, с. 104].

«*Я почистив зуби, розчесав лохми, підстриг нігті, протер очі, прополоскав горло, прийняв душ, поголився, переодягся — і в результаті виглядав анітрохи не краще.*» [13, с. 101].

П. 3: «*My dad isn't fat. My mother wasn't either.*» [54, с. 145].

«*Батько мій аж ніяк не товстун. Мати теж не могла похвалитися надмірними габаритами*» [13, с. 143].

П. 4: «*Ever check out one of these joints?*» [54, с. 36].

«*Заносило колись у подібні точки?*» [13, с. 33].

П. 5: «*I levelled my head.*» [54, с. 25].

«*Я опустив погляд*» [13, с. 23].

П. 6: «*Earlier today — **today?** Christ, it feels like childhood — Alec Llewellyn drove me to Heathrow Airport at the wheel of my **powerful Fiasco.***» [54, с. 179]

«Сьогодні вранці... **чорт, невже сьогодні?** а здається, що сто років тому — так от, Алек Ллуеллін відвіз мене в аеропорт Хітроу на моєму ж фіаско; **звір, а не машина.**» [13, с. 176].

П. 7: «*It went on like this, **I swear to God,** for an hour and a half. After a while I fell silent. This had no effect on anything. So in the end I just sat through it, smoking cigarettes and **having a really bad time.***» [54, с. 298].

«І так далі — **слово честі**, добрячих півтори години. З якогось моменту я перестав відповідати. Ефекту, однак, жодного. Довелося сидіти, викурювати цигарку за цигаркою і **терпіти ці муки**» [13, с. 296].

Отже, з цього матеріалу можна побачити, що прагматика вихідного тексту втрачається, коли мова йде про яскраво забарвлені емоційні слова та вирази, адже такі лексеми можуть вважатись нелітературними. Однак, щодо стилістичних засобів, то тут простежується часткове співпадіння.

2.4. Прийоми перекладу роману Грема Свіфта «Останні розпорядження»

Роман Грема Свіфта «Останні розпорядження» — це персоніфікована історія, насичена філософським змістом. У творі розповідь йде від першого лиця і описані життєві події декількох товаришів, які прямують на похорон до головного героя Джека Додса та, власне, і його історія. «Останні розпорядження» наповнені роздумами героїв про особисте, про час, простір, знакові для них місця і т.п., тому прагматична установка тексту перекладу повинна транслювати вищезазначені переживання.

Перекладач підбирає такі трансформації, які б найкраще передали зміст вихідного тексту та задуму. Не завжди, на нашу думку, ці трансформації влучно передають інтенції автора. Емоційне забарвлення лексем може таким чином зменшуватись або ж навпаки.

Наприклад:

П.1: «*It aint like your regular sort of day. Bernie pulls me a pint and puts it in front of me. He looks at me, puzzled, with his loose, doggy face but he can tell I don't want no chit-chat. That's why I'm here, five minutes after opening, for a little silent **pow-wow** with a pint glass. He can see the black tie, though it's four days since the funeral. I hand him a fiver and he takes it to the till and brings back my change. He puts the coins, extra gently, eyeing me, on the bar beside my pint. 'Won't be the same, will it?' he says, shaking his head and looking a little way along the bar, like at unoccupied space. 'Won't be the same.*» [67, с. 27].

«*День нині, прямо скажемо, незвичайний. Берні наливає пінту і ставить її переді мною. Він дивиться на мене, і я бачу на його нескладному собачому обличчі питання, але він розуміє, що я не маю охоти балакати. Тому я і прийшов сюди через п'ять хвилин після відкриття — просто **тихенько посидіти** віч-на-віч зі склянкою. Він бачить мою чорну краватку, хоча похорон був уже чотири дні тому. Я даю йому п'ятірку, він несе її до каси та повертається зі здачею. Не зводячи з мене очей, дуже акуратно кладе монети на стійку поряд з моїм пивом. — Тепер уже не те буде, правда? — каже він, хитаючи головою, і обводить бар таким поглядом, наче тут більше нікого немає. — Не те.*» [38, с. 13].

В цьому уривку ми бачимо лексему *pow-wow*, яку вживають американці для позначення зустрічі, де обговорюються важливі питання. В українському тексті використано *посидіти віч-на-віч*, що, звісно, не свідчить про важливу зустріч. Хоча переклад, на мою думку, вдаліше відображає суть ситуації.

Розглянемо другий приклад:

П.2: «*But before they go Jack says, 'Don't I get a kiss, then?' and Mandy says, 'Course you do, Jack,' smiling, and we all watch while she puts her arms round Jack's neck, like she means it, and gives him two **big wet ones**, one on each cheek, and we all see Jack's hand come round, while she hangs on, to pat her arse.*» [67, с. 14].

«Але не встигають вони піти, як Джек каже: 'А я, значить, не заслужив поцілунку?', і Менді відповідає: 'Звичайно заслужив, Джек', усміхається, і ми

всі дивимося, як вона обіймає Джека за шию, ніби всерйоз, і зі смаком **чмокає його** по черзі в обидві щоки, і ми всі бачимо, як ззаду з'являється рука Джека — поплескати їй по дупі, поки вона висить у нього на шиї.» [38, с. 6].

В цьому епізоді англійською мовою у фразі, де мова йде про поцілунки, Грем Свіфт пише *gives him two big wet ones (kisses)*. Варіанти перекладу як *мокрі поцілунки* чи *вологі поцілунки* не був би вдалим, тому перекладач підібрав лексему, яка краще передає дію героїні, а саме слово *чмокає*.

Переклад художніх творів вимагає від перекладача особливої уваги до стилістичних засобів, адже вони відіграють велику роль в тому, як текст буде сприйматись читачами. Спеціаліст повинен бути і письменником, щоб вміти передати не лише прагматичне навантаження речень, а й зберегти стиль написання автора твору, характерні особливості його мови. Тому важливо влучно трансформувати стилістичні засоби, які використовуються в оригіналі.

Наприклад, в романі читаємо:

«*Lenny says, 'Don't mind Ray, Mandy. Aint his day. **Backed the wrong gee-gee.** Sleep tight, won't you, Mandy.*» [67, с. 44].

Такий вираз як *backed the wrong gee-gee* має свій відповідник в українській мові, який перекладається майже дослівно, тому переклад звучить наступним чином:

«*Не звертай на Рея уваги, — каже Ленні. — Не його день. **Не на ту конячку поставив.** Спи солодко, ага, Менді?»* [38, с. 18].

Використана трансформація дозволяє перекладачеві передати точне лексичне значення одиниці і уникнути нерозуміння з боку читача.

Серед формально-змістових трансформацій найчастотнішими є трансформації, що відбуваються на лексичному рівні. Однієї з них є конкретизація. Її використання дозволяє надати лексичній одиниці новий відтінок значення, щоб зберегти вплив на читача та передати йому настрій персонажа.

П.1 : «*And Vince was staring at Bernie Skinner's new barmaid, Brenda, or was it Glenda? Or rather at the skirt she was squeezed into, like she was sitting down*

when she was standing up. I wasn't just staring at the clock, either. Jack said, 'Vince, your eyes'll pop out.' Vince said, '**So will her arse.**'» [67, с. 51].

«А Вінс витріщався на нову барменку Берні Скіннера — чи Бренду, чи Гленду. Точніше, на спідницю, в яку вона була втиснута, у неї, мабуть, і сісти б не вийшло. Я теж не те щоб на один годинник дивився. Джек сказав: 'Вінс, у тебе зараз очі лопнуть'. '**А у неї спідниця**', – відгукнувся Вінс.» [38, с. 24].

Вище бачимо декілька конкретизаційних трансформації, які використав автор перекладу. До прикладу, слово *stare* з англійської перекладається як *витріщатись*, що, власне, і бачимо на початку перекладу епізоду. Хоча, коли це ж слово зустрічається далі, його замінюють на звичне *дивився* для уникнення тавтології. Фразове дієслово *pop out* також переклали еквівалентом *лопнуть*, що в контексті речення краще передає емоцію того, що відбувалось. Остання цікава трансформація у вищезазначеному фрагменті це переклад такого грубого і навіть лайливого слова як *arse*, яке перекладач вирішив замінити та перекласти як *спідниця*. На мою думку, такий переклад є вдалішим, адже влучніше передає думку автора.

П. 2: «Vince said, '**She can crack my whip any day.**' Jack said, Til crack your head. If Mandy don't.' And he only said it in the nick of time because half a minute later Mandy herself walks in, come to fetch Vincey home.» [67, с. 78].

« – **Кого б я поганяв, то це її**, — сказав Вінс. — Ух, поганяв би. – Я тобі поганялку обірву, — сказав Джек. — Якщо Менді цього першою не зробить. І вчасно він це сказав, бо не минуло й півхвилини, як заходить Менді власною персоною — забирати Вінса додому.» [38, с. 36].

Вираз *she can crack my whip any day* — вона може зламати мій батіг будь-якого дня трансформовано перекладачем таким чином, що дібрана лексема дає так само чітко зрозуміти, про що говорить герой та що автор оригіналу намагався передати. На нашу думку, такий варіант перекладу як *кого б я поганяв, то це її* буде зрозумілішим сприймачам українського тексту.

Наступні приклади метафори було перекладено за допомогою трансформації перестановки, до дозволяє відтворити емоційний стан героя в

більш характерному для української мови порядку. Перестановка дозволяє вивести на перший план ключові елементи висловлювання та зробити його простішим для сприйняття.

П. 1: «*She aint built on Brenda's lines any more but she's not doing so bad for nearly forty herself, and there's the clobber, red leather jacket over a black lace top, for a start.*» [67, с. 150] .

«По фігурі їй вже з Брендою не тягатися, але для своїх майже сорока виглядає вона непогано. **Взяти хоча б** одяг — червона шкіряна куртка поверх чогось чорного, мереживного.» [38, с. 71].

П. 2: «*He looks like he looks when he's making up his mind to eject an unwanted customer, which he's good at. Like he's building up steam. Then his face goes quiet, it goes almost shy.*» [67, с. 185] .

«У нього такий вигляд, ніби він готується викинути за двері докучливого клієнта, а це йому не вперше. Начебто накачує себе. Потім його обличчя розгладжується, стає майже несміливим.» [38, с. 90].

Ще однією формально-змістовою трансформацією є антонімічний переклад, що дозволяє ефективно передавати значення лексичної одиниці при перекладі за допомогою використання заперечної форми або навпаки:

«*Then I didn't say nothing, so she said...*» [67, с. 249].

«**І я замовк, тож вона не витримала...**» [38, с. 124].

Як ми бачимо, в проаналізованих типах мовленнєвого впливу, найчастотніші мовно-стилістичні засоби частково співпадають. Саме тому, перекладацькі трансформації будуть також майже однаковими. Виняток становить аргументація-доведення, де не було зафіксовано прагматичних трансформацій та поширеними виявились трансформації категоріальної заміни.

Висновки до Розділу 2

Мета даного розділу полягала в кількісному співвідношенні різних типів мовленнєвого впливу. Дослідження базувалось на класифікації О. В. Шелестюк, яка виділяла наступні типи мовленнєвого впливу: 1) соціальний вплив; 2) вплив

за допомогою художніх образів; 3) інформування; 4) аргументація-доведення; 5) симульований діалог 6) умовляння; 7) заклик; 8) наказ; 9) примус; 10) оцінка; 11) емоційний вплив – психічне програмування.

Для аналізу співвідношення типів мовленнєвого впливу було взято 250 речень, що містили 747 мовно-стилістичних одиниць, які володіли комунікативно-прагматичним потенціалом. Найбільший відсоток припадає на емоційний вплив – 29% (73). На другому місці знаходиться вплив за допомогою художніх образів – 24 % (59). Третє місце посідає такий тип мовленнєвого впливу як аргументація-доведення – 16% (39). В романах «Історія світу в 10 ½ главах» присутня значна частина симульованих діалогів – 11% (28). На наступному місці знаходиться оцінка – 10% (24). Найменший відсоток від загальної кількості типів мовленнєвого впливу займають інформування – 6% (16), наказ – 3% (8) та психічне програмування 1% (3).

Згідно з класифікацією Л. Л. Федорової, яка лежить в основі вищезазначеної класифікації, існують наступні типи мовленнєвого впливу: 1) емоційний та оцінний вплив; 2) пояснення та інформування; 3) волевиявлення. Відповідно до цієї класифікації, був проведений аналіз, в ході якого були виявлені наступні результати: пояснення та інформування – 46% (114), емоційний та оцінний вплив – 40% (100), волевиявлення – 14% (36).

Окрім того, було визначено найчастотніші мовно-стилістичні засоби найбільш поширених типів впливу: емоційного впливу (118 од.), впливу за допомогою художніх образів (91 од.) та аргументації-доведення (53 од). Аналіз показав, що при емоційному впливі найбільш частотними є: анафора – 52% (62), метафора – 31 % (36), паралелізм – 17% (20). Для впливу за допомогою художніх образів найчастотнішими є такі мовно-стилістичні засоби як метафора – 53% (48), порівняння – 34% (31) та епітети 13% (12). Для аргументації-доведення характерними є такі засоби: паралелізми - 49% (26), еліптичні речення – 28% (15) та анафора – 23% (12).

Для аналізу перекладацьких трансформацій була використана класифікація О. О. Селіванової, яка розподіляла всі трансформації на

формальні, формально-змістові та прагматичні. Відповідно до цієї класифікації, для емоційного впливу характерними є такі трансформації як еквівалентний переклад, додавання, перестановка, конкретизація, антонімічний переклад, втрата стилістичної фігури. Щодо впливу за допомогою художніх образів, для нього є найбільш частотними аналогічні трансформації, а також – модифікація стилістичної фігури. Аргументація-доведення відрізняється від двох попередніх типів тим, що в ній не було зафіксовано прагматичних трансформацій.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результатом проведеного дослідження стало розв'язання завдань, які було зазначено у вступі: описано прагматику як науку про ефективність мовленнєвого впливу на адресата; розглянуто типи мовленнєвих актів та проаналізовано проблему моделювання комунікативних ситуацій; схарактеризовано основні підходи до класифікації мовленнєвих актів та їх зв'язок з прагматикою, проаналізовано прагматичні аспекти в романах «Історія світу в 10 ½ главах» Джуліана Барнса, «Гроші: записки самогубці» Мартіна Еміса, «Останні розпорядження» Грема Свіфта та їх відтворення в мові перекладу.

Було досліджено, що прагматику як один із найважливіших аспектів теорії перекладу розглядав німецький лінгвіст А. Нойберт. Одним із постулатів його роботи «Прагматичні аспекти перекладу» є твердження про те, що адекватний переклад повинен зберігати прагматику оригіналу, оскільки ні граматичні, ні семантичні особливості тексту не володіють особливістю визначати текст як переклад через їхнє відношення до мови перекладу і лише прагматика запозичується з оригіналу. Проблему прагматичної адекватності в перекладі А. Нойберт пов'язує з типізацією текстів, виділяючи при цьому чотири типи текстів і, відповідно, чотири типи перекладу.

За Нойбертом, кожен тип текстів піддається перекладу з погляду відтворення у перекладі прагматичних відносин, проте немінучими є зміни оригіналу тексту, пов'язані з його прагматичною адаптацією.

А. Д. Швейцер, розглядаючи проблему адекватності та еквівалентності перекладу, наводить модель перекладу Ю. Найди, яка називається модель «динамічної еквівалентності» та складається з двох процесів:

- 1) створення та сприйняття вихідного тексту;
- 2) створення та сприйняття тексту перекладу.

Для здійснення адресантом на адресата цілеспрямованого впливу перший вибирає відповідну форму висловлювання, певні мовні та позамовні засоби, спираючись на їх інформативний потенціал та потенціал впливу.

Здійснюючи переклад тексту, перекладач має провести аналіз прагматики тексту (передбачити потенційний комунікативний ефект тексту стосовно «усередненого» рецептора). Він повинен відтворити прагматичний потенціал оригіналу (забезпечити бажаний вплив на рецептор перекладу).

На першому етапі перекладацького процесу перекладач виступає в ролі рецептора оригіналу (прагне якомога повніше отримати інформацію). У перекладача виникає своє особисте ставлення до повідомлення, що передається. Перекладач повинен прагнути до того що, щоб це особистісне ставлення позначилося точності відтворення оригіналу, тобто. перекладач має бути прагматично нейтральним.

На другому етапі перекладач прагне забезпечити розуміння вихідного повідомлення рецептором перекладу. Він враховує, що рецептор перекладача належить до іншого мовного колективу, має інші знання та життєвий досвід, має іншу історію та культуру. У тих випадках, коли такі розбіжності можуть перешкоджати повноцінному розумінню вихідного повідомлення, перекладач вносить у текст перекладу необхідні зміни. Вплив на хід і результат перекладацького процесу, а також необхідність відтворити прагматичний потенціал оригіналу та прагнення забезпечити бажаний вплив на рецептор перекладу називається прагматикою, або прагматичним аспектом перекладу.

Найбільш складним є завдання забезпечити необхідну реакцію на текст перекладу з боку конкретного рецептора. Тут часто потрібна прагматична адаптація тексту, що виходить за межі простого перекладу.

Якщо перекладач переслідує додаткові цілі, незалежні від основного прагматичного завдання перекладу (прагне використовувати переклад у якихось особливих цілях), виникає прагматичне надзавдання, наприклад, привернути увагу до якихось ідей у тексті, творчої манери автора.

При існуванні прагматичного надзавдання переклад оцінюється не так за ступенем відповідності оригіналу, як за рівнем відповідності перекладу цього надзавдання. Ступінь цієї відповідності називається прагматичною цінністю перекладу. За наявності достатньої практичної цінності переклад може бути

визнаний адекватним навіть за суттєвих відхилень від комунікативної рівнозначності оригіналу.

Прагматичне надзавдання може виникнути:

- при "філологічному" або "етнографічному" перекладі;
- щоб швидко ознайомити рецептора перекладу з основним змістом повідомлення – «спрощений переклад» – як попередній етап під час підготовки повноцінного перекладу.

Особливий вид перекладацького «надзавдання» – модернізація оригіналу. Таке завдання ставиться, наприклад, при перекладі літератури, написаної архаїчною мовою, якщо місце та час перекладу сильно відрізняється від місця та часу оригіналу і необхідно відобразити у перекладі хронологічну віддаленість. Перекладач повинен використовувати у перекладі архаїчні, але зрозумілі рецептору форми.

Говорячи про адекватний переклад, варто зазначити, що умови комунікації визначаються відношенням перекладу до ситуації. При цьому варто розрізняти предметну ситуацію, як отримує відображення у висловленні, та комунікативну ситуацію.

Аналізуючи предметну ситуацію як умову комунікації, необхідно звернутись до уявлень, які вже склались в науці про переклад як про породження висловлень згідно заданих обставин. Таке породження можливе лише при зверненні до об'єктивно відображуваної в мові дійсності і попередньому досвіді перекладача. Це означає, що для того, щоб мати можливість вести динамічний кумулятивний аналіз висловлення, що надходить, перекладач повинен розуміти це повідомлення, а в основі такого розуміння повинні лежати відповідні предметні знання. Переклад без достатнього рівня предметних знань, необхідних перекладачеві для розуміння висловлення і його репрезентації в іншій мові і культурі, володіє досить сумнівною користю.

Та принциповим є те, що в перекладі ми маємо справу з двома предметними ситуаціями: перша предметна ситуація у вихідному висловленні відображається адресантом. Друга предметна ситуація відображається

перекладачем в підсумковому висловленні із врахуванням особливостей іншої мови і іншої культури.

У другому розділі роботи був проведений аналіз прагматичних трансформацій, які були застосовані при перекладі вищезгаданих романів. Прагматичні трансформації були представлені втратою та модифікацією стилістичної фігури, конкретизацією та генералізацією.

Оскільки систему мови можна поділити на рівні, то аналіз засобів впливу ми проводили відповідно рівнів мовної системи: фонографічного, лексико-граматичного та синтаксичного. На графічному рівні мовленнєвий вплив простежується в невербальній формі, а саме зміні шрифту; на фонетичному рівні беруться до уваги фоносемантичні фактори, тобто асоціативна складова звука. На лексичному рівні вплив реалізується за допомогою лексики з яскраво вираженою позитивною та негативною конотацією, фразеологізмами, синонімами тощо. На граматичному рівні вплив реалізується за допомогою вживання пасивних конструкцій. Синтаксичний рівень представлений паралелізмами, синтаксичними повторами, інверсією, емпазою, антитезою. Оксюморон, метафори, метонімії, порівняння, епітетів виступають головними стилістичними засобами у створенні прагматичного впливу. Важливу роль в здійсненні мовленнєвої маніпуляції становлять також риторичні питання, полісиндетон (повтор сполучників), еліпсис (пропуск члена речення), анафора, епіфора, парантеза (вставна конструкція), парцеляція.

Вищезгадані засоби широко використовуються в романах «Історія світу в 10 ½ главах», «Гроші: записки самогубці», «Останні розпорядження» та покликані передати реципієнту задум автора.

Тема дослідження залишається актуальною через необхідність розуміння сучасних засобів мовленнєвого впливу на читача в епоху мега інформаційної пропозиції. Також проблема збереження прагматики вихідного тексту при перекладі має перспективи для подальшого вивчення та практичну цінність для наук, пов'язаних з перекладом.

Детальніше дослідження цього питання також дасть змогу підвищити якість перекладів художніх творів зарубіжних авторів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. Москва. 1985. Вып. 16. С. 3-42.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. Энциклопедия, 1990. С. 136-137.
3. Барнс Дж. Історія світу в 10 ½ розділах / Джуліан Барнс. Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 352 с.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры: психология человеческой судьбы / Э. Берн. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2000. 480 с.
5. Блох М. Я. Диктема в уровневой структуре языка // Вопросы языкознания. 2000. № 4. С. 56-67.
6. Брутян Г. А. Очерки по анализу философского знания. Ереван. 1979. 288с.
7. Витгенштейн Л. Философские исследования // Витгенштейн Л. Философские работы. Москва. 1994. Ч. 1. С. 75-319.
8. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. Москва. 1985. 246 с.
9. Демьянков В. З. Конвенции, правила и стратегии общения (интерпретирующий подход к аргументации) // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. Т. 41.1982. № 4. С. 327–337.
10. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика: свыше 300 терминов современной прикладной психологии. Москва : АСТ, 2012. 976 с.
11. Давлеткулова Г. Ш. Понятие интонации в лингвистической и методической литературе // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение. 2011. № 4. С. 100-103.
12. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены и механизмы / Е. Л. Доценко. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 304 с.

13. Еміс М. Гроші: Записки самогубці / Мартін Еміс. Москва : ІРІО, 2015. 386.
14. Желтухина М. Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ / М. Р. Желтухина. Москва. 2003. 288 с.
15. Зелинский С. А. Манипуляции массами и психоанализ / С. А. Зелинский. Санкт-Петербург : ИТД Скифия, 2008. 244 с.
16. Зимбардо Ф., Ляйппе М. Социальное влияние. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 448 с.
17. Катенева И. Г. Механизмы и языковые средства манипуляции в текстах СМИ: дис. кандидата филол. наук : 10.02.01 / И. Г. Катенева. Новосибирск. 2010. 250 с.
18. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. Москва. 2000. 352 с.
19. Комиссаров В. Н. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. Москва. 1978. 321 с.
20. Лассвел Г. Язык власти // Политическая лингвистика. 2006. No 20. С. 264-280.
21. Леонтьев, А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. Москва : Смысл, 1997. 287 с.
22. Лукьянова Н. А. Экспрессивность как языковая категория // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе. Новосибирск : Новосиб. ун-та, 1991. С. 3-23.
23. Мегентесов, С. А., Мохамад И. Лингвистические аспекты психического воздействия и приемов манипуляции / С. А. Мегентесов, И. Мохамад. Краснодар. 1997. 105 с.
24. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода. *Pragmatische Aspekte der Übersetzung*. Leipzig. 1968. 316 с.
25. Падучева, Е. В. Прагматические аспекты связного диалога Текст. / Е. В. Падучева. Москва : АН СССР, 1982. No 4. Т. 41. С. 305-313.

26. Панкратов В. Н. Искусство управлять собой: ПСИХОЛОГИЯ 42 практическое руководство. Москва : Ин-та психотерапии, 2000. 247 с.

27. Панкратов В. Н. Психотехнология управления людьми. Москва : Ин-та психотерапии, 2001. 324 с.

28. Пархоменко М. С. Эволюция детективного жанра / М. С. Пархоменко // Старт в науке. 2017. No 1. С. 96-97.

29. Паршин П. Б. Речевое воздействие: основные формы и разновидности // Рекламный текст: семиотика и лингвистика / Ю. К. Пирогова, А. Н. Баранов, П. Б. Паршин и др. Москва : ИД Гребенникова, 2000. No4. С.45-68.

30. Пронникова Н. В. К вопросу о функциях интонации // Фундаментальные исследования. 2014. No 9. С. 1131–1135.

31. Петренко В. П. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / В. П. Петренко. Москва : Изд-во МГУ, 1983. 175 с.

32. Пирс Ч. С. Начала прагматизма / Пер. с англ., предисл. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 318 с.

33. Поршнева Б. Ф. Социальная психология и история / АН СССР, Ин-т всеобщ. истории. 2-е изд., доп. и испр. Москва : Наука, 1979. 232 с.

34. Почепцов Г. Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології / Почепцов Г. Г. // Комунікація. 2010. No 1. С. 19-26.

35. Почепцов Г. Г. Прагматические особенности текста / Г. Г. Почепцов // Прагматическая интерпретация и планирование дискурса: Тезисы. Совещания-семинара. Пятигорск : Издательство Пятигорского педагогического института иностранных языков, 1991. С. 12-33.

36. Рассел Б. Человеческое познание. Его сферы и границы. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1957. 367 с.

37. Реформаторский А. А. Лингвистика и поэтика. Москва. 1987. 262 с.

38. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва. 1974. 372 с.

39. Сатир В. Как строить себя и свою семью / В. Сатир. Москва : Педагогика-Пресс, 1992. 192 с.
40. Свинцов В. И. О классификации информационных процессов // Научнотехническая информация. 1981. No 6.
41. Свифт Г. Последние распоряжения: Роман / Пер. с англ. В. Бабкова Москва : Издательство Независимая Газета, 2000. Серия «Баллетристика». 195 с.
42. Седов К. Ф. О манипуляции и актуализации в речевом воздействии // Проблемы речевой коммуникации. Межвуз. сб. науч. трудов. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2003 (а). Вып 2. С. 20-27
43. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
44. Сергеечева В. Приемы убеждений. Стратегия и тактика общения. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 192 с.
45. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / пер. с англ. В. З. Демьянкова // Новое в зарубежной лингвистике / общ. ред. Б. Ю. Городецкого. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 151-169.
46. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 170-194.
47. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 195-222.
48. Смирнова Е. Д. Логика и философия. Москва. 1996. 334 с.
49. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : Истоки, 2001. 252 с.
50. Стернин И. А. Риторика. Воронеж : Кварта, 2002. 223 с.
51. Тарасов Е. Ф. Психологические и психолингвистические проблемы речевого воздействия // Речевое воздействие: психологические и психолингвистические проблемы. Москва : Наука, 1986. С. 74-90.

52. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения // Вопр. языкознания. 1991. No 6. С. 46-50.

53. Черепанова И. Ю. Дом колдуньи. Начала суггестивной лингвистики. Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1995. Ч. 1. 213 с.; Ч. 2. Таблицы, приложения. 108 с.

54. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. Москва. 1973. 286 с.

55. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. Москва. 1988. 302 с.

56. Шейнов В. П. Как управлять другими. Как управлять собой. Минск : Амалфея, 1996. 384 с.

57. Шейнов В. П. Психология манипулирования / В.П. Шейнов. Минск : Харвест, 2009. 704 с.

58. Шелестюк Е. В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования: монография. Москва. 2014. 342 с.

59. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек- манипулятор / перев. с англ. А. Малышевой. Москва : Дубль-В, Дельта-92, 1998. 128 с.

60. Amis M. Money: A Suicide Note / Martin Amis. South Carolina : University of South Carolina Press, 2005. 394 p.

61. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin. Oxford : Oxford University Press, 1962. 167 p.

62. Bach K. Linguistic Communication and Speech Acts / Kent Bach, Robert M. Harnish. Cambridge: Harper, 1980. 327 p.

63. Barns J. A History of the World in 10 ½ Chapters / Julian Barns. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 349 p.

64. Charaudeau P. 2002. A Communicative Conception of Discourse. Discourse studies 4(3): 301-318

65. Ellis A. Reasons and emotion in psychotherapy / A. Ellis. New Jersey: Citadel Press, 1962. 230 p.

66. Freeth P. NLP in Business / P. Freeth. London : Communications In Action, 2008. 532 p.

67. Frege G. On Sense and meaning // Translation from the Philosophical Writings of Gottlob. Ed. by Peter Geach and Max Black, Basil Blackwell. Oxford, 1980. P. 56-78.

68. Fromm, E. The Art of Loving / E. Fromm. New York : Harper & Brothers, 1956. 118 p.

69. Morris C. Writings on the general theory of signs. The Hague-Paris, Mouton, 1971. 486 p.

70. Lasswell H. The Structure and Function of Communication in Society / H. Lasswell. // The Communication of Ideas / Ed. by L. Bryson. New York. 1948. 228 p.

71. Leech Geoffrey N. Principles of Pragmatics / Leech Geoffrey N. London; New York : Longman, 1983. 250 p.

72. Perls F. Gestalt Therapy Verbatim / Frederick S. Perls. Lafayette, California : Real People Press, 1969. 279 p.

73. Swift G. Last Orders / Graham Swift. New York: Vintage, 2003. 304 p.

74. Turk Christopher. Effective Speaking. Communicating in Speech. Дослідження з лексикології і граматики української мови, 2010, вип. 9 291 Cardiff: Taylor & Francis Group, 2003. 276 p.

ПЕРЕЛІК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

75. Англо-український словник, українсько-англійський словник. / Близько 500 000 од. пер. Вінниця : Перун, 2010. 1568 с.

76. Англо-український словник: більше 100 000 слів (350 000 варіантів перекладу) /за ред. проф. Гороть Є. І. Вінниця : Нова Книга, 2006. 1700 с.

77. Англо-український фразеологічний словник: близько 30 000 фразеологічних виразів / Уклад. К. Т. Баранцев. Київ : Знання, 2005. 1056 с.

78. Гороть Є. І. Великий англо-український словник / Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк. Вінниця : Нова книга; Харків : Ранок, 2011. 1700 с.

79. Новий українсько-англійський словник / Є. І. Гороть, С. В. Гончарук, Л. К. Малімон, О. О. Рогач. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 700 с.

80. Українсько-англійський словник лінгвістичної термінології / Л. В. Коломієць, О. Л. Паламарчук, Г. П. Стрельчук, М. В. Шевченко. Київ : Освіта України, 2013. 455 с.

81. Complete Ukrainian-English Dictionary / By J. N. Krett and C. H. Andrusyshen. Saskatoon : University of Saskatchewan, 1955. 1163 p.